

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Romana Červenková

**Úpadek islámského radikalismu
v bosňáckém etnickém prostoru na přelomu
tisíciletí**

Bakalářská práce

Praha 2015

Autor práce: **Romana Červenková**

Vedoucí práce: **Mgr. Kamil Píkal**

Rok obhajoby: 2015

Bibliografický záznam

ČERVENKOVÁ, Romana. *Úpadek islámského radikalismu v bosňáckém etnickém prostoru na přelomu tisíciletí*. Praha, 2015. 58 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. Kamil Pikal.

Abstrakt

Autorka se v této práci zabývá obdobím úpadku islámského radikalismu v bosňáckém etnickém prostoru v 90. letech 20. století a počátku 21. století. Věnuje se oblasti Federace Bosny a Hercegoviny, distriktu Brčko, které je spravováno jak Federací, tak Republikou Srbskou, a regionem Sandžak, který leží zčásti na území Černé Hory a zčásti na území Srbska. S islámským radikalismem jsou v současnosti spojovány dva proudy, a to salafismus a z něj vycházející wahhábismus. Autorka se podrobněji věnuje rozmachu salafistického hnutí v Bosně a Hercegovině během války (1992–1995). V souvislosti s tím klade důraz na roli zahraničních charitativních organizací a arabských bojovníků v zemi, jejichž aktivity byly, vzhledem k určité kontroverzi, Bosňáky nahlíženy spíše negativně. Samotný počátek úpadku radikalismu v zemi lze datovat od roku 1995, kdy byl nastolen mír a následkem kterého se většina šířitelů salafismu vracela do rodných zemí. Výrazným mezníkem se stalo 11. září, které obrátilo pozornost nejen Bosňáků, ale i mnoha zahraničních autorů vůči islámskému radikalismu. Zásadním předělem, byla změna zahraničněpolitické orientace Turecka na Balkán. To se prostřednictvím vládních organizací TİKA a Diyanet a nevládního Gülenova hnutí stalo nejvýznamnějším aktérem v zemi. Mimo finanční výpomoc a rekonstrukční programy je organizován i náboženský život muslimských věřících, který je tak chráněn před vlivem radikálních doktrín. Regiony s vysokou koncentrací stoupců salafismu jsou Brčko a Sandžak. I zde se však salafisté setkávají s odmítavým postojem a vlivem této skutečnosti někteří z nich svou domovinu opouští.

Abstract

The bachelor thesis deals with decline of Salafi and Wahhabi Islamic radicalism in the Bosniak ethnic space in 90s and in the beginning of 21st century. The area of interest in this thesis will be the Federation of Bosnia and Herzegovina, Brčko District, which is administrated by the Federation and Republika Srpska and Sandžak, which lies within the territory of Montenegro and Serbia. After brief introduction of theological basis and spreading mechanisms of analyzed radical movements, the author gives a detailed description of the boom of the Salafi movement in Bosnia and Herzegovina during the war (1992–1995). The emphasis is put on the crucial role of foreign Islamic charities and Arabic warriors in spreading Islamic radicalism, whose controversial activities led to a mostly negative reaction of Bosniak citizens. The beginning of the decline of Islamic radicalism could be dated from 1995, when the Dayton Accords were signed and most of Salafi promoters left the country. The tragedy of 9/11 is considered to be a turning point, which caught not only Bosniaks' but also foreign writers' attention to Islamic radicalism. Event of paramount importance was an election victory of Turkish political party AKP in 2002, which led to a radical change of Turkish foreign policy, which began to aim its attention at Balkans. Via organizations TİKA, Diyanet and Gülen movement Turkey's presence is of extraordinary significance to life in Bosnia and Herzegovina. The only regions, where the concentration of Salafi movement followers is the highest, are Brčko and Sandžak. However, on the grounds of same negative attitude of the rest of inhabitants many Salafis have already gone away.

Klíčová slova

islámský radikalismus, salafismus, Bosňáci, Saúdská Arábie, Turecko

Keywords

Islamic radicalism, Salafism, Bosniaks, Saudi Arabia, Turkey

Rozsah práce: 61 678 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci na téma „Úpadek islámského radikalismu v bosňáckém etnickém prostoru“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury. Jako autor této bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu a souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. 5. 2015

Romana Červenková

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala panu Mgr. Kamilu Pikalovi za odborné vedení, trpělivost a cenné rady při vypracovávání této bakalářské práce.

INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ
PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Romana Červenková

E-mail:

romanacervenkova@seznam.cz

Semestr:

Zimní

Akademický rok:

2014/2015

Název práce:

Úpadek islámského radikalismu v bosňáckém etnickém prostoru na přelomu tisíciletí

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

2014/2015 LS

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Marek Pečenka

Vedoucí práce (není povinné):

Mgr. Kamil Pikal

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Bakalářská práce reaguje na množství literatury z per bezpečnostních analytiků pojednávajících o nebezpečí islámského radikalismu (salafismu) v bosňáckém etnickém prostoru. Autor se rozhodl těmto pracím oponovat vzhledem k faktu, že vliv salafismu byl již od roku 1995 potlačován, je bosňáckým obyvatelstvem velmi negativně nahlížen a jeho stoupenci v současnosti nepředstavují dle bosenských tajných služeb bezpečnostní riziko.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Na základě analýzy událostí 90. let 20. století a prvních dekád 21. autor předloží fakta dokazující, že je islámský radikalismus v bosňáckém etnickém prostoru na ústupu. Práce má oponovat rozšířenému názoru, že by fundamentální odnož sunnitského islámu, salafismus, byla pozitivně přijímána Bosňáky, a na místo toho staví do popředí významný vliv tureckých státních organizací, které v rámci bosňáckého etnika působí.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Bakalářská práce se zabývá rolí islámského radikalismu, v bosňáckém etnickém prostoru, jmenovitě salafismu, který se zde ve větší míře začal objevovat ve spojitosti s válkou v Bosně a Hercegovině z let 1992-1995, jakožto ideový import ze Saúdské Arábie. Práce dále pojednává o období rozmachu tohoto radikalismu v zemi prostřednictvím saúdských islámských charit a arabských mudžáhidů, který byl však potlačován již po podpisu Daytonské dohody. Salafistická aktivita v zemi byla dále oslabena po útocích z 11. září, ale i neshodami v rámci samotné komunity. Významnou roli v potlačování islámského radikalismu hrály i turecké náboženské organizace, které v zemi začaly působit zejména od počátku 21. století, a to jmenovitě TİKA, Diyanet a Gülenovo hnutí. Turecká

přítomnost se v Bosně setkala s kladnou odezvou, výjimkou jsou však salafistické komunity žijící na území regionů Brčko a Sandžak.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Práce bude členěna na šest hlavních kapitol, které budou dále členěny na několik podkapitol. V první části bude nastíněn teologický základ islámského radikalismu a mechanismy jeho šíření. Následně bude v rámci druhé kapitoly popsána i role islámské víry na území Bosny a Hercegoviny a její oživení v průběhu války. Třetí část práce se bude věnovat aktivitám charitativních organizací a arabských mudžáhidů a jejich snahám o radikalizaci bosňáckého etnika, ale také potlačení jejich vlivu po podpisu Daytonské dohody. Ve čtvrté kapitole bude analyzován proces diskreditace salafistického hnutí a posilování turecké přítomnosti v Bosně na počátku 21. století. Turecké náboženské organizace, které v současnosti ve velké míře ovlivňují náboženský život v zemi bude popsán v rámci 5. části. Zvláštní kapitola bude věnována salafistickým komunitám žijícím v regionech Sandžak a Brčko.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-communist Bosnia-Hercegovina“, *East European Quarterly* 39, č. 4 (2005).

Erhan Türbedar, „Turkey’s New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles“, *Insight Turkey* 13, č. 3 (2011).

Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects“, *Totalitarian Movements & Political Religions* 11, No. 2 (2010).

Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina“, *Journal of Muslim Minority Affairs* 30, No. 4 (2010).

Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks: Turkey’s New Presence in the Balkans“, *Journal of Muslims in Europe* 1 (2012).

Kerem Öktem, *New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey’s return to the Muslim Balkans* (Oxford: European Studies Centre, 2010).

Mehmet Ugur Ekinci, „A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period“, *Insight Turkey* 16, č. 1 (2014).

Filip Tesař, „Působení mezinárodních islámských organizací na Balkánu“, vědecký projekt MZV ČR (2004).

Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojitá tvář islámské charity* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008).

Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia: violence and pan-Islamism since 1979* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

ÚVOD.....	2
1. NÁSTIN TEOLOGICKÝCH VÝCHODISEK ISLÁMSKÉHO RADIKALISMU.....	5
1.1 PANISLAMISMUS.....	6
1.2 MECHANISMY ŠÍŘENÍ WAHHÁBISMU	7
2. ISLÁM V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ	8
2.1 HISTORICKÝ VÝVOJ.....	8
2.2 VZNIK SDA.....	9
2.3 OŽIVENÍ ISLÁMSKÝCH TRADIC BĚHEM VÁLKY V BOSNĚ.....	10
3. AKTIVITY SALAFISTŮ V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ V PRŮBĚHU 90. LET.....	12
3.1 PŮSOBNÍ CHARITATIVNÍCH A NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ V PRŮBĚHU VÁLKY V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ	12
3.2 MUDŽÁHIDOVÉ V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ	15
3.3 SITUACE PO VÁLCE.....	16
4. ÚPADEK SALAFISTICKÉHO Vlivu A POSÍLENÍ TURECKÉ PŘÍTOMNOSTI NA POČÁTKU 21. STOLETÍ.....	18
4.1 DISKREDITACE SALAFISTICKÉHO Hnutí.....	19
4.2 TURECKÁ PŘÍTOMNOST NA ÚZEMÍ BOSNY A HERCEGOVINY.....	21
5. TURECKÁ POLITIKA VŮČI BOSNĚ A HERCEGOVINĚ BĚHEM VLÁDY AKP.....	25
5.1 TURECKÁ ROZVOJOVÁ AGENTURA (TİKA)	26
5.2 ÚŘAD PRO NÁBOŽENSKÉ ZÁLEŽITOSTI (DIYANET)	27
5.3 GÜLENOVO Hnutí.....	29
5.4 REAKCE ISLÁMSKÉ KOMUNITY A BOSENSKÉ SPOLEČNOSTI VŮČI TURECKÉMU POLITICKÉMU AKTIVISMU.....	29
6. SALAFISTICKÉ Hnutí V RÁMCI ODLEHLÝCH REGIONŮ A BOSŇÁCKÉ DIASPORY	31
6.1 BRČKO	32
6.2 SANDŽAK	33
6.3 VÍDEŇSKÁ SALAFISTICKÁ POBOČKA.....	35
6.4 SOUČASNÁ SITUACE NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ A JEJÍ VLIV NA POMĚRY V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ .	36
ZÁVĚR	38
POUŽITÁ LITERATURA.....	42

Úvod

Když roku 1992 vypukla válka, dostala se Bosna a Hercegovina do popředí zájmu v zahraničí, a to zejména muslimských zemí jakými byly Saúdská Arábie, Írán či Súdán. Šířitelé islámského radikalismu neboli salafismu, se na území bosňáckého etnického prostoru začali objevovat již od počátku války, a to především prostřednictvím saúdských islámských charit a arabských bojovníků. Od roku 1995 však docházelo v této oblasti k úpadku salafistického hnutí, kterým se zabývá tato bakalářská práce.

Autorka se tomuto tématu rozhodla věnovat vzhledem k množství literatury, která vznikala především po útocích na Světové obchodní centrum v New Yorku a která hovoří o expanzi islámského radikalismu v bosňáckém etnickém prostoru a z něj vycházející hrozbě islámského terorismu. Práce hodlá těmto scénářům oponovat, a to popisem událostí, které vedly k diskreditaci salafistického hnutí v takové míře, že je do budoucna jeho významový růst velmi nepravděpodobný.

Hlavními výzkumnými otázkami této práce jsou: Které skutečnosti stály za úpadkem a diskreditací islámského radikalismu/salafismu v Bosně a Hercegovině? Jak výrazná je role Turecka v zemi a měla tato turecká přítomnost rovněž vliv na tento úpadek?

K zodpovězení těchto výzkumných otázek bude aplikována metoda analýzy zpracovaná ve formě jednopřípadové studie, vzhledem k tomu, že autorka etablování salafistického hnutí v bosňáckém etnickém prostoru považuje za jednu událost. Práce je tematicky a geograficky ohraničena a věnuje se islámskému radikalismu na území Federace Bosny a Hercegoviny, neutrálnímu federálnímu distriktu Brčko na území Bosny spravované jak Federací, tak Republikou Srbskou, a Sandžaku, které se z větší části nachází na území Srbska a z menší části na území Černé Hory. Přepis cizích slov bude proveden v souladu s knihou *Duchovní cesty islámu a Islám a západ* pana profesora Kropáčka.

Bakalářská práce bude rozdělena do šesti kapitol, které budou dále členěny na několik podkapitol. Autorka se v první kapitole práce bude zabývat kořeny islámského radikalismu, se kterým jsou v současnosti spojovány dva islámské teologické proudy, a to salafismus a z něj vycházející wahhábismus. Vzhledem k časté záměně těchto dvou pojmů i v akademické literatuře se autorka rozhodla v souvislosti s bosňáckým islámským radikalismem používat pouze pojem salafismus.

Následně bude popsán mechanismus šíření těchto směrů za hranice jejich domovské země, tedy Saúdské Arábie, prostřednictvím saúdských charitativních a nevládních organizací a arabských bojovníků. Autorka se bude dále věnovat šíření islámského radikalismu v Bosně a reakcím bosňáckého obyvatelstva vůči cizím arabským vlivům. Důležitým mezníkem této práce bude rok 1995, kdy byla podepsána Daytonská dohoda, která měla za následek jak zklidnění poměrů, tak odchod většiny propagátorů islámského radikalismu z Bosny a Hercegoviny. Důraz bude tedy kladen na období po tomto roce, kdy začalo docházet k úpadku salafistického hnutí v zemi. Zmíněno bude 11. září, které mělo velký vliv na diskreditaci salafistických komunit v zemi. Následně budou popsány počátky významné turecké přítomnosti v zemi od roku 2002. V souvislosti s Tureckem se autorka bude zabývat především Ahmetem Davutoğlem, bývalým ministrem zahraničí a dnešním premiérem, který byl hlavním propagátorem turecké probalkánské zahraniční politiky. Práce se bude podrobněji věnovat aktivitám tureckých vládních organizací TİKA a Diyanet, ale i nevládního Gülenova hnutí.

Zvláštní kapitola práce bude věnována salafistickým komunitám nacházejícím se na území Brčka a Sandžaku, ale i jejich vídeňské pobočce. Autorka svou pozornost zaměří především na kontroverzní aktivity salafistů ve zmíněných regionech a takzvaný Islámský stát, jehož propaganda nepřímo ovlivňuje salafistické hnutí v zemi a mohla by pro Bosnu a Hercegovinu v budoucnu představovat bezpečnostní riziko.

Autorka bude v bakalářské práci vycházet především ze sekundárních zdrojů, a to především z knih a odborných textů, přičemž pro analýzu současné situace budou využívány především zpravodajské články věnující se balkánské oblasti.

Ze seznamu literatury, který je v práci uveden, využívala autorka v souvislosti s islámským radikalismem práce norského odborníka na militantní islám a současného ředitele výzkumné skupiny zabývající se terorismem Thomase Hegghammera, *Jihad in Saudi Arabia: violence and pan-Islamism since 1979*. Dílem podobného charakteru je kniha *Saúdská Arábie: Mezi tradicemi a moderností* českého orientalisty Ondřeje Beránka, který se podrobně věnuje saúdskému wahhábismu a moderní historii Saúdské Arábie, se kterou má osobní zkušenost ze svých studií. Významnou knihou osvětlující činnost islámských charitativních a nevládních organizací, jejíž autorem je společně s Pavlem Ťupkem opět Ondřej Beránek, je *Dvojitá tvář islámské charity*. Důležitými zdroji informací ohledně aktivit islámských charit a arabských bojovníků v Bosně

a Hercegovině a narůstajícímu vlivu Turecka v zemi jsou články balkanologů Kerema Öktema (*New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey's return to the Muslim Balkans*, *Global Diyanet and Multiple Networks: Turkey's new presence in the Balkans*) a Haruna Karčiće (*Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina*, *Alija Izetbegovic and the Myth of the Islamic State: Separating Fact from Fiction*, *Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects*).

Kerem Öktem nyní vyučuje na katedře studii jihovýchodní Evropy na univerzitě v Grazu. Zabývá se především moderními dějinami Turecka, Kypru a turecko-řeckými vztahy. Je autorem několika knih. Harun Karčić je v současnosti studentem politologie na univerzitě v Sarajevu a dokončuje doktorské vzdělání. Ve svých článcích se zabývá islámem na Balkáně.

V neposlední řadě je nutno uvést i diplomovou práci paní magistry Vladimíry Jankové *Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina*, která studovala bezpečnostní studia na fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Část její práce byla přínosem především pro vypracování poslední kapitoly, ve které se autorka zabývala salafistickými komunitami v rámci bosňáckého etnického prostoru, na které v současnosti působí i chaotická blízkovýchodní situace a propaganda takzvaného Islámského státu. Je však důležité zmínit, že paní magistra Janková ve své práci vycházela i z literatury, na kterou bylo již výše upozorňováno a ve které se objevuje mnoho pochybných údajů (například počet salafistů na území Balkánu je často záměrně navyšován za účelem vzbuzování obav a možná i zvýšení prodeje těchto knih). Takovými pracemi jsou například *The Coming Balkan Caliphate: the Threat of Radical Islam to Europe and the West* od Christophera Delisa či *Islamic Terror and the Balkans* Shaye Shaula nebo *Unholy Terror: Bosnia Al-Qa'ida, and the Rise of Global Jihad* od Johna R. Schindlera.

1. Nástin teologických východisek islámského radikalismu

Sunnitský islámský radikalismus neboli wahhábismus, se poprvé objevuje na území Saúdské Arábie v polovině 18. století.¹ Otcem tohoto hnutí byl Muhammad ibn Abd al-Wahháb. Ten vycházel z učení islámského duchovního Ibn Tajmíji, který ve 13. století položil základy takzvanému salafismu, tedy „pravověrnému islámu“, který odmítá veškeré novoty ve víře, takzvaná *bid'a*,² a je založen na přísném dodržování *sunny*.³ Inspirací tomuto směru byl *hanbalovský madhab*, nejpřísnější ze čtyř islámských právních škol, jejíž teorie jsou dnes aplikovány pouze na území Saúdské Arábie.⁴

Wahhábismus (či radikální salafismus)⁵ není v pravém smyslu politickou doktrínou, ale spíše teologickou tradicí, která byla využita pro další cíle saúdské (domácí i zahraniční) politiky. Zpočátku wahhábistické hnutí nemělo žádné politické aspirace a nemělo být ani rozšiřováno za hranice Saúdské Arábie. Postupně však došlo k jeho štěpení na mnoho proudů, z nichž nejagresivnějším je takzvaný *takfírský* islamismus (ultraortodoxní wahhábismus).⁶ Myšlenky této sekty patří k výrazným saúdským vývozním artiklům, jak doložím v následujících podkapitolách.

¹ Sunnitský islám je v současnosti majoritním proudem islámu a hlásí se k němu na 85–90 % muslimů, jeho název je odvozen od slova „*ahl al-sunnah*“, tedy „*lidé tradice*“ – „Sunnis and Shia: Islam's ancient schism“, *BBC*, June 20, 2014, staženo 24. 2. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16047709>.

² Pojem *bid'a* viz: Luboš Kropáček, *Duchovní cesty islámu* (Praha: Vyšehrad, 2011), 24.

³ Ibn Tajmíja, *Wāsīťské vyznání*, přel. Pavel Ťupek (Praha: Academia, 2013), 100–101.; sunna je souborem výroků a činů proroka Muhammada a je součástí islámského práva šarí'a.

⁴ Více k tomuto tématu: Muhammad K. Al-Atawneh, *Wahhabi Islam facing the challenges of modernity: Dar al-Ifta in the modern Saudi state* (Leiden: Brill, 2010).; Mohammed Ayoob, Hasan Kosebalaban, *Religion and Politics in Saudi Arabia: Wahhabism and the State* (London: Lynne Rienner Publishers, 2009).

⁵ V rámci následujících kapitol týkajících se Bosny a Hercegoviny budu pro stoupence radikálního islámu používat pouze termín „salafisté“, a to vzhledem k častému zaměňování těchto pojmů i v akademické literatuře a faktu, že pojem „wahhábisté“ vystihuje spíše ortodoxní muslimy se saúdskými kořeny

⁶ Takfír je v pravém slova smyslu obvinění z bezvěrectví neboli exkomunikace, takfírští islamisté vynášejí tento rozsudek nad každým, který nesdílí jejich víze, tedy například i nad umírněnými wahhábisty

1.1 Panislamismus

V Koránu je několikrát zmíněna idea muslimské komunity, takzvané *ummy*. Z této myšlenky se v 19. století vyvinula panislamistická hnutí. V 60. a na začátku 70. let jí využil tehdejší saúdský král Fajsál, který tak proklamoval vzájemnou pomoc mezi muslimy, ačkoli se spíše jednalo o doktrínu nového směru zahraniční politiky než o unifikační projekt.⁷ Za účelem rozšíření ideje panislamismu inicioval král Fajsál vznik mnoha národních i nadnárodních institucí, jmenovitě například Muslimskou světovou ligu (*Muslim World League*, MWL), založenou roku 1962 a Organizaci islámské konference (*Organization of the Islamic Conference*, OIC), založenou roku 1971.⁸ Muslimská světová liga je spojena s podporou kultury, vzdělávacími a charitativními projekty a zaštiťuje několik dalších menších organizací. Organizace islámské konference je mezivládní organizací s velkým vlivem na zahraniční politiku. Má také pravomoc zakládat finanční instituce a charity.⁹

Ve spojení s panislamismem se objevuje termín *džihád*,¹⁰ jehož nejmedializovanější koncept byl poprvé formulován Abdalláhem Azzamem v kontextu s válkou v Afghánistánu v 80. letech,¹¹ kam byli saúdští *mudžáhidové* vysíláni k boji ve jménu islámu a ochrany svých souvěrců.¹² Azzam tvrdil, že útok nemuslimské země na muslimskou musí být ihned potrestán vojenským zásahem islámských armád.¹³ Na tuto myšlenku pak navázal i Usáma bin Ládín, který zformuloval v polovině 90. let

⁷ Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia: violence and pan-Islamism since 1979* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 17.

⁸ „Muslim World League (MWL),“ Encyclopædia Britannica, staženo 24. 2. 2015, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/399428/Muslim-World-League-MWL>.; „Organization of the Islamic Conference (OIC),“ Encyclopædia Britannica, staženo 24. 2. 2015, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/295709/Organization-of-the-Islamic-Conference-OIC>.

⁹ Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia*, 18.

¹⁰ Džihád – v tomto kontextu překládán tedy jako „svatá válka“, více na toto téma: Luboš Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, 114–116.

¹¹ Sebastian Schnelle, „Abdullah Azzam, Ideologue of Jihad: Freedom Fighter or Terrorist?“ *Journal of Church and State* 54, No. 4 (Autumn 2012): 629–633, staženo 24. 2. 2015, <http://search.proquest.com/docview/1197641036/fulltextPDF/4132393B5F0044A7PQ/1?accountid=15618>.

¹² Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia: violence and pan-Islamism since 1979*, 8.; mudžáhid – islámský bojovník, více na toto téma: Luboš Kropáček, *Islám a západ* (Praha: Vyšehrad, 2002), 193.

¹³ Sebastian Schnelle, „Abdullah Azzam, Ideologue of Jihad,“ 635–637, 641.

ideu *globálního džihádu*, která se již týkala i bosensko-srbského konfliktu z let 1992–1995.¹⁴

1.2 Mechanismy šíření wahhábismu

Wahhábisté kontrolují v současnosti kromě velké části charitativních organizací také obrovskou síť mešit, novin, časopisů, rádií, televizních kanálů a dokonce i filmových studií. Důležitým médiem se stal internet. Díky obratné práci s internetovými vyhledávači jsou často wahhábistické stránky pojednávající o obecných islámských tématech zobrazovány v popředí. Podle současných odhadů se za otevřené wahhábisty považuje jedno procento všech muslimů. Jejich ideje však ovlivňují již na deset procent všech muslimů a jejich podíl s nejvyšší pravděpodobností v budoucnu ještě vzroste. Ačkoli v Saúdské Arábii fungují i islámští učenci, takzvaní *‘ulamá*, kteří zastávají umírněné názory a od svých ultraortodoxních kolegů se distancují, těší se radikálnější duchovní větší oblibě u mladé generace.¹⁵

Wahhábismus je relativní novinkou, která by za normálních okolností byla pouze regionální odnoží islámu s marginálním počtem stoupců, nebýt saúdského ropného bohatství, které umožňuje tamní královské rodině i dalším bohatým rodům štědře financovat wahhábistické aktivity na celém světě.¹⁶ Tato radikální doktrína má vzhledem ke svým ultrakonzervativním tezím a agresivním postojům málo co dočinění s původním, ortodoxním islámem, který byl koncipován Ibn Tajmíjou.¹⁷ Mnoho muslimů si tento fakt uvědomuje a poukazuje na to, že wahhábisté dříve či později dostatečně zesílí a zahájí válku proti tradičnímu islámu.¹⁸

¹⁴ Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia*, 8.; globální džihád – netýká se již války na určitém území, ale je prováděn celosvětově, a to často prostřednictvím teroristických útoků.

¹⁵ Ondřej Beránek, *Saúdská Arábie: Mezi tradicemi a moderností* (Praha: Volvox Globator, 2007), 54–57, 60.

¹⁶ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina“ (Diplomová práce, Univerzita Karlova, 2014): 52–53.; Luboš Kropáček, *Islámský fundamentalismus* (Praha: Vyšehrad, 1996), 155–156.

¹⁷ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 46.

¹⁸ Ondřej Beránek, *Saúdská Arábie: Mezi tradicemi a moderností*, 65.

2. Islám v Bosně a Hercegovině

Bosna a Hercegovina je vzhledem ke své vnitrozemské povaze domovem mnoha etnik. Její celková populace je odhadována na asi 3 871 643 obyvatel, které je tvořeno většinovými Bosňáky (přes 48 %), kteří jsou převážně muslimského vyznání, menšinovými Srby (přes 32 %) a Chorvaty (přes 14 %). Nejvýznamnějším náboženstvím této země je islám (40 %), který je následován pravoslavnou (31 %) a římskokatolickou církví (15 %).¹⁹

2.1 Historický vývoj

Když byla Bosna roku 1463 a Hercegovina o dvacet let později dobyta Osmanskou říší, prosadil se na tomto území *hanáfijjský madhab*,²⁰ jedna ze čtyř právních škol islámu, na níž základu staví tamní muslimská společnost dodnes.

Následkem westernizace a sekularizace bosňácké společnosti za rakousko-uherské nadvlády (1878–1918) a protináboženské politiky komunistické Jugoslávie se islám stal čistě soukromou záležitostí. K jeho určité renesanci došlo opět až v 70. letech, příčinou byla však spíše liberalizace jugoslávského režimu a odstranění obávaného velitele jugoslávské tajné služby Aleksandra Rankoviče roku 1966, než náboženská horlivost samotných Bosňáků.²¹ Faktorem, který za touto obrodou rovněž stál, byl globální trend navracení se k islámským tradicím v zemích Blízkého východu (islámská revoluce v Íránu 1979).²² Přesto představoval islám pro Bosňáky spíše formu jakési národní příslušnosti než souhrn pravidel, kterými by se měli řídit. To dokládá i fakt, že Bosňáci

¹⁹ „The World Factbook,“ CIA, staženo 13. 5. 2015, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>.

²⁰ Hanáfijjský madhab – v současnosti společně s málikijovským madhabem nejrozšířenější islámskou právní školou, která je aplikována na území Turecka, Bosny a Hercegoviny, Albánie, ale i Pákistánu

²¹ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ *Journal of Muslim Minority Affairs* 30, No. 4 (2010): 523, staženo 5. 3. 2015, <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9f14fe75-4163-4658-aeab-209b2a0950aa%40sessionmgr4005&vid=13&hid=4114>.

²² Ibid., 523.

byli od roku 1968 oficiálně označováni jako Muslimové.²³ Následkem liberalizace komunistického režimu bylo navýšení počtu nábožensky vzdělaných islámských duchovních, přičemž mnoho z nich se vracelo ze studií z Blízkého východu, kde byli inspirováni různými islámskými proudy, mimo jiné i wahhábismem.²⁴

2.2 Vznik SDA

Na počátku 90. let, kdy se rozpadla multietnická Jugoslávie, se na scéně objevuje Alija Izetbegović. Jakožto autor Islámské deklarace z roku 1970 a člen panislamistického uskupení Mladí Muslimové (*Mladi Muslimani*) strávil za šíření islámského nacionalismu pět let ve vězení (1983–1988).²⁵ Byl zastáncem myšlenky, že bosňácké etnikum je charakteristické svou náboženskou příslušností, přičemž tato idea ovlivnila jeho následné politické směřování. Roku 1990 založil Stranu demokratické akce (SDA), která byla výrazně proislámsky a nacionalisticky orientovaná, a jejíž členy bylo i mnoho tehdejších Mladých Muslimů. Strana měla velkou podporu islámských duchovních a dokázala zmobilizovat bosňácké muslimy prostřednictvím nacionálních a náboženských symbolů.²⁶ V témže roce vyhrálo SDA volby (značnou roli sehrála již reálná hrozba srbské agrese) a Izetbegović se stal vedoucím členem státního prezidia Bosny a Hercegoviny. Roku 1992 bylo vyhlášeno referendum, ve kterém se Bosňáci vyslovili pro nezávislost.²⁷

²³ Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Herzegovina,“ *East European Quarterly* 34, No. 4 (2006): 407, staženo 5. 3. 2015, <http://search.proquest.com/pqcentral/docview/195173822/fulltextPDF/B3DD50F8B9B044E6PQ/1?accountid=15618>.

²⁴ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina“, 523.

²⁵ Více k tomuto tématu: Harun Karčić, „Alija Izetbegovic and the Myth of the Islamic State: Separating Fact from Fiction,“ *Religion in Eastern Europe* 29, No. 4 (2007): 32–39, staženo 24. 2. 2015, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

²⁶ Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Herzegovina,“ 408–409.

²⁷ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects,“ *Totalitarian Movements & Political Religions* 11, No. 2 (2010): 155, staženo 24. 2. 2015, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=add8825f-2604-4d4e-b01e-3262ac40ca6c%40sessionmgr4005&vid=4&hid=4207>.

Ideologická charakteristika SDA byla kontroverzním tématem v kruhu duchovních a pozorovatelů bosenské politiky. Někteří považovali SDA za obyčejnou nacionalistickou stranu, jiní ji považovali za stranu se skrytou islámskou agendou. Mnoho z nich kritizovalo zapojení členů Mladých Muslimů do této strany, jakožto reprezentantů panislamismu v Bosně, kteří však nikdy nezastávali nijak důležité funkce ve vládě a jejichž vliv po podpisu Daytonské dohody výrazně klesnul.²⁸ SDA je dnes považováno spíše za nacionalistické hnutí, než za stranu propagující islamizaci bosenské společnosti.

2.3 Oživení islámských tradic během války v Bosně

Následkem války, jejíž součástí bylo i ničení bosenských mešit (během prvních třech let války bylo dle některých odhadů na území dnešní Republiky Srbské zničeno na 1000–1500 mešit, tedy asi dvě pětiny z jejich celkového počtu)²⁹ jakožto symbolů bosňácké kultury a islámské identity, se Bosna a Hercegovina stává svědkem ožívání islámských tradic. Jednou z nich byla takzvaná *Ajvatovica*, tradice bosenských *súfijů*,³⁰ kteří pořádali náboženské poutě doprovázené modlitbami a prosbami. Toto shromáždění mělo během války nejen značný náboženský význam, ale přispívalo k unifikaci a mobilizaci Bosňáků.³¹ Islámské symboly se rozšířily jak do škol, tak i do novin a televize. Roku 1993 byly islámské instituce sjednoceny pod zastřešující organizací Islámská komunita (*Islamska zajednica*). Ta koordinovala islámské náboženské aktivity Bosňáků v Bosně a Hercegovině, Sandžaku a také v rámci diaspory.³²

Rozčarování Bosňáků nad nedostatečnou vojenskou a humanitární pomocí ze strany Evropy intenzifikovalo islamizaci společnosti a otevřelo Bosnu vlivům zemí Blízkého

²⁸ Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Hercegovina,“ 428–430.

²⁹ Ibid., 415.

³⁰ Súfijové – členové islámského mystického proudu, více k tomuto tématu: Luboš Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, 155–173.

³¹ Dženita Sarač Rujanac, „Ajvatovica: A Bridge Between Traditional and National and Religious Identity,“ *History & Anthropology* 24, No. 1 (2013): 123–128, staženo 5. 3. 2015, <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=4eee94eb-1414-4ecb-a9dd-1f99cc3f366d%40sessionmgr111&vid=5&hid=105>.

³² Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Hercegovina,“ 427, 431–432.

východu, především Saúdské Arábii a zčásti i Íránu.³³ Bosenská armáda, formovaná již od roku 1991, měla zprvu multietnický charakter, později však začaly vznikat převážně homogenní muslimské jednotky. Společně s nimi bojovali proti Srbům i *mudžáhidové* z islámských zemí. Viditelná politizace a islamizace se v bosenské armádě začala projevovat od roku 1994.³⁴

³³ Zlatan Music, „Encountering the Wahhabi movement in Bosnia: The Benefits of Social Network Analysis in Intelligence Management and Police Harmonization“ (M. A. Thesis, Central European University, 2012): 10.; Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey’s return to the Muslim Balkans,“ *European Studies Centre* (2010): 4, staženo 21. 3. 2015, wikileaks.org/gifiles/attach/126/126845_Oktem-Balkan-Muslims.pdf.

³⁴ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects,“ 155–157.

3. Aktivity salafistů v Bosně a Hercegovině v průběhu 90. let

První salafisté se v Bosně a Hercegovině objevují v souvislosti s válkou v Bosně.³⁵ Díky štědré podpoře saúdských charitativních a nevládních organizací a nestabilní situace bylo jejich angažmá v zemi do podpisu Daytonské dohody docela úspěšné a dokázalo přilákat do svých řad mnoho mladých muslimů. Salafismus se v zemi rozšiřoval i prostřednictvím arabských *mudžáhidů*, kteří se do konfliktu zapojili již od jeho počátku.³⁶ Vzhledem k tomu, že byli zapojeni i do několika kontroverzních operací, vedla jejich aktivita k rozporuplným reakcím původního obyvatelstva, které se nakonec k salafistickému učení postavilo negativně.³⁷

3.1 *Působení charitativních a nevládních organizací v průběhu války v Bosně a Hercegovině*

Nejštědřejším mecenášem islámských charitativních organizací, které pomáhají ve válkou zbídačených muslimských zemích, je již po několik desetiletí Saúdská Arábie. Mimo humanitární činnost jsou charity aktivní i v podpoře staveb a rekonstrukcí mešit či stojí za rozšiřováním radikální salafistické ideologie a podporou různých ultrakonzervativních hnutí.³⁸ V roce 1996 byla vydána tajná zpráva CIA, která potvrdila souvislost mezi prominentními islámskými charitativními organizacemi a podporou terorismu (jednalo se o více než třetinu z padesáti takovýchto organizací), přičemž většina měla kořeny právě v Saúdské Arábii. Byly spojovány jak s podporou *mudžáhidů*

³⁵ Zsuzsa M. Császár, „The political, social and cultural aspects of the Islam in the Balkans,“ *Eurolimes* 10 (2010): 74, staženo 24. 2. 2015,

<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

³⁶ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 156.

³⁷ Ibid., 164.; Zlatan Music, „Encountering the Wahhabi movement in Bosnia,“ 12.

³⁸ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 55.

v Afghánistánu, tak i s útokem na Světové obchodní centrum v New Yorku 11. září roku 2001.³⁹

Humanitární organizace stály i za vysíláním arabských bojovníků na Balkán během bosensko-srbského konfliktu.⁴⁰ Jako příklad lze uvést saúdskou nadaci *al-Haramajn*, jejíž pobočky poskytovaly zdroje pro financování teroristických hnutí a která získávala prostředky mimo jiné z obchodu s narkotiky a z prostituce. V květnu 2003 byla pak činnost této nadace saúdskoarabskými úřady zastavena.⁴¹ Organizací, která měla v Bosně působit jako první, byla Světová islámská humanitární organizace (*International Islamic Relief Organization*), která byla využívána k přesunu hotovosti, zbraní a bojovníků do válečných oblastí. Další organizací, která vzbudila značnou kontroverzi, byla i Humanitární organizace třetího světa (*Third World Relief Agency*, TWRA), která byla založena již roku 1987 se sídlem v Súdánu a kanceláři v Rakousku, Německu, Švýcarsku a několika městech na Balkáně. Její aktivity byly řízeny súdánským „diplomatem“ Muhammadem al-Fátihem Hasanajnem, který měl být blízkým přítelem Aliji Izetbegoviće.⁴² Údajným cílem této nadace mělo být šíření islámu v Evropě, místo toho se však stala pouze humanitární zástěrkou pro nákup zbraní a jejich převoz do Bosny.⁴³ Dle některých zdrojů se měl Izetbegović setkat i s tehdejšími vedoucími al-Kájdy, Usámou bin Ládinem.⁴⁴ Nejzkušenější bojovníci této teroristické organizace po válce v Afghánistánu působili i v Bosně.⁴⁵

Důkazy o napojení saúdských institucí na financování terorismu byly nalezeny v Bosně v říjnu 2001 v jedné z kanceláří organizace Nejvyššího humanitárního výboru (*High Commission for Relief*), která byla založena roku 1993 na pomoc sirotkům (kterými se ale zabývala jen marginálně). Ta během svého působení získala více než

³⁹ Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojitá tvář islámské charity* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008): 92, 96, 100.

⁴⁰ Filip Tesař, *Působení mezinárodních islámských organizací na Balkánu* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004): 8, staženo 13. 5. 2015, http://www.mzv.cz/file/73364/RM_03_25_04.rtf.

⁴¹ Ondřej Beránek, *Saúdská Arábie: Mezi tradicemi a moderností*, 59.

⁴² Zlatan Music, „Encountering the Wahhabi movement in Bosnia,“ 11.

⁴³ Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojitá tvář islámské charity*, 123–124.

⁴⁴ Charles V. Peña, „Al Qaeda: The Balkans Connection,“ *Mediterranean Quarterly* 16, No. 4 (2005): 66–67, staženo 21. 3. 2015, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=add8825f-2604-4d4e-b01e-3262ac40ca6c%40sessionmgr4005&vid=15&hid=4207>.

⁴⁵ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 74.

600 milionů dolarů. V kanceláři byly nalezeny dokumenty, které potvrzovaly rozsah saúdských salafistických aktivit na Balkáně.⁴⁶

Mimo Saúdskou Arábii byl na území Balkánu aktivní i Írán jakožto propagátor ší'itského islámu, nebo Súdán, skrze kterého byly Bosňákům dodávány zbraně. Na bosenských bankovních účtech se rovněž objevovaly peníze na podporu zahraničních bojovníků, darované anonymními dárci.⁴⁷

Islámské charity byly na území Bosny a Hercegoviny úspěšné vzhledem k faktu, že byly často jediné, které ve válkou sužovaných vesnicích distribuovaly humanitární prostředky.⁴⁸ Vliv charit byl patrný ještě po válce, vzhledem k závislosti některých odlehlých regionů na humanitární podpoře. Společně s potravinovými balíčky byla šířena i salafistická literatura. Vlivem určitého rozmachu ortodoxního islámu v zemi se po padesáti letech praktické neexistence opět začaly objevovat *hidžáby*, islámský dress code pro ženy, který je charakteristický splývavým oblečením zakrývajícím vše kromě obličeje a dlaní.⁴⁹

Radikální islámská doktrína se začala objevovat i ve zrekonstruovaných či nově postavených mešitách (které se architektonicky značně lišily od původních osmanských mešit),⁵⁰ ale i v islámských školách a sirotčincích. V některých těchto institucích byl salafistický výklad islámu přímo vyučován. Navíc byly zakládány fondy za účelem financování studia bosňáckých studentů a *imámů* na univerzitách arabského světa. Mnoho mladých Bosňáků tak odcházelo studovat teologii například do Saúdské Arábie na univerzitu v Medíně, kde byli budoucí duchovní formováni v duchu radikálního salafismu.⁵¹ Někteří studenti odcházeli s podporou zmíněných fondů studovat také do méně radikálních škol, jakou je proslulá káhirská univerzita *al-Azhar*. Část těchto *imámů* se poté vracela do rodné země ovlivněna saúdským wahhábismem, který se pak dále snažila implementovat v rámci bosňáckých komunit. Duchovní v Bosně a Hercegovině jsou i dnes povětšinou absolventy blízkovýchodních univerzit.⁵²

⁴⁶ Ondřej Beránek, *Saúdská Arábie: Mezi tradicemi a moderností*, 125.

⁴⁷ Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia*, 36.

⁴⁸ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 158.

⁴⁹ Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo,“ 19–20.

⁵⁰ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ 525.

⁵¹ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 157–158.; Imám – islámský náboženský kazatel

⁵² Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo,“ 19.

Saúdská angažovanost v Bosně a Hercegovině byla tedy zprvu vítanou aktivitou. To se ale postupem času začalo měnit, neboť bosňácké prostředí tradičně udržovalo jen slabé vazby na islámské země, které byly (s určitou výjimkou Turecka) vnímány jako kulturně vzdálené. Nemluvě o nevoli, kterou vzbuzovaly snahy saúdských wahhábistů vymýtit tradiční islámské zvyky v zemi.⁵³

3.2 *Mudžáhidové v Bosně a Hercegovině*

Mudžáhidové se v Bosně a Hercegovině začali objevovat hned po vypuknutí války. Jejich počet byl odhadován na 600–700 jedinců, ačkoli srbská válečná a poválečná propaganda, obzvláště po událostech z 11. září, hovořila až o 5 000 bojovnících.⁵⁴ Zhruba polovina z nich působila v bosenské armádě. Existovaly zde ale i autonomní muslimské jednotky, které byly zapleteny do několika kontroverzních operací, při kterých se dopouštěly válečných zločinů proti civilistům.⁵⁵ Na Balkáně se během války objevila i al-Kájda, a to dokonce již v roce 1992, kdy zde zahájila své aktivity.⁵⁶

Vysílání bojovníci, kteří se účastnili srbsko-bosenského konfliktu, pocházeli především ze Saúdské Arábie, ale i Íránu, Afghánistánu, Čečenska a mnoha dalších zemí.⁵⁷

Nejlépe organizovanou jednotkou byla takzvaná *El Mudžahid*, která vznikla roku 1993.⁵⁸ V jejích řadách bojovalo na 200 Arabů a 500–600 Bosňáků. Někteří z jejich členů začali brzy se salafizací Bosňáků, které často považovali za nedostatečně islámské a špatně praktikující muslimy. Propagace salafismu se projevovala zejména nesnášenlivostí vůči *súfijským* řádům a všem podobám lidové zbožnosti.⁵⁹ Radikální klerikové bojovali proti novotám ve víře (*bid'a*), které dle nich nemají původ v sunně ani v Koránu. Jednou z nich byla například oslava narozenin proroka Muhammada,

⁵³ Ibid., 21.

⁵⁴ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 157.

⁵⁵ Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia*, 50.

⁵⁶ Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojí tvář islámské charity*, 122.

⁵⁷ Thomas Nigel, Krunoslav Mikulan, *Válka v Jugoslávii: Bosna, Kosovo a Makedonie 1992–2001* (Praha: Grada Publishing, 2008): 9.

⁵⁸ Zlatan Music, „Encountering the Wahhabi movement in Bosnia,“ 11.

⁵⁹ Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojí tvář islámské charity*, 122.

takzvaný *mawlid*.⁶⁰ Za účelem islamizace bosňáckého etnika brojili i proti uzavírání manželství lidmi odlišného náboženství.⁶¹

Dle Centra bosenské armády pro analýzu a bezpečnost měli generálové této jednotky jen marginální zájem o samotný boj a kladli spíše důraz na salafistickou propagandu. Jejich přesvědčovací strategie byla ve větší míře úspěšná pouze v řadách mladých Bosňáků, kteří byli ohromeni (často jen domnělou) odvahou arabských bojovníků.⁶² Radikální duchovní nebyli s to zaujmout většinové bosňácké obyvatelstvo, které se vzhledem k jejich aroganci vůči zažitým tradicím stavělo k radikálnímu salafismu negativně, přičemž mezi salafisty a Bosňáky docházelo k verbálním i fyzickým potyčkám.⁶³

3.3 *Situace po válce*

Roku 1995 bylo již zřejmé, že plány *džihádistů* v Bosně nebudou naplněny. Mezinárodní komunita bojovala proti arabskému vlivu a většina Bosňáků zůstávala netečná vůči salafistickým myšlenkám. Když byla roku 1995 podepsána Daytonská dohoda, opustila většina zbývajících zahraničních bojovníků Bosnu a vrátila se zpět do svých rodných zemí.⁶⁴ Část z nich, řádově stovky, ale v Bosně (jak ve Federaci Bosny a Hercegoviny, tak v distriktu Brčko) a v Sandžaku (převážně bosňácký region, který leží zčásti na území Černé Hory a zčásti na území Srbska) zůstaly a založily zde rodiny. Společně s nimi se v zemi usadilo několik *imámů*, kteří zde dodnes šíří salafistickou ideologii.⁶⁵

⁶⁰ Stephen Schwartz, „Islamic Fundamentalism in the Balkans,“ *Partisan Review* 67, No. 3 (2000): 424, staženo 21. 3. 2015,

<http://search.proquest.com/pqcentral/docview/237123262/fulltextPDF/5EB1E88B9FAA4A07PQ/2?accountid=15618>.

⁶¹ Zde je nutno zmínit, že Korán povoluje sňatek mezi muslimem a ženou křesťanského či židovského vyznání. Salafisté se tak *bid'a* dopouštěli sami.; Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Hercegovina,“ 432.

⁶² Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 157–158.

⁶³ *Ibid.*, 164.

⁶⁴ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Hercegovina,“ 68.

⁶⁵ Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojitá tvář islámské charity*, 125.

Salafisté, kteří v Bosně a Hercegovině zůstali, se po válce zaměřili na zřizování mládežnických organizací, jakou byla například *Aktivní islámská mládež* a organizace *al-Furkan*.⁶⁶ Jejich zakladateli byli bývalí bojovníci jednotky *El Mudžahid*, či studenti dříve navštěvující univerzity na Blízkém východě.⁶⁷ Cílem těchto organizací bylo získávat mladé Bosňáky pro salafistické ideály. Ačkoli příslušníci salafistické komunity pozbývali veřejného či politického vlivu, bohaté finanční zdroje měly za následek ještě krátké období jejich popularity, která dosáhla vrcholu mezi lety 1999–2000.⁶⁸ Jejich časopis *Saff* („modlitební koberec“) byl založen roku 1997 a je dodnes vydáván v nákladech 5 000 výtisků denně.⁶⁹ Hnutí *Aktivní islámská mládež* organizovalo několik aktivit, jako například kurzy o právu *šari‘a*,⁷⁰ letní tábory či jiné semináře, které byly z velké části financovány saúdským *Nejvyšším humanitárním výborem*. V posledních pěti letech 20. století tedy získávali nové členy především z řad mládeže, kterým se bosenská Islámská komunita dostatečně nevěnovala. Její úloha byla salafisty mimo jiné zpochybňována i vydáváním *fatew* na jejich webových stránkách.⁷¹ Jejich rétorika byla však značně protiamericky zaměřená a na jejím základě byly obě organizace americkou vládou obviněny z šíření antiamerické propagandy. Po útoku z 11. září byl jejich vliv značně potlačen (sponzoři obou organizací se po útocích na Světové obchodní centrum dostali pod drobnohled bezpečnostních složek),⁷² přičemž organizace *al-Furkan* byla pro podezření z napojení na al-Kájdu roku 2004 zrušena.⁷³ Mnoho salafistů se pod vlivem těchto událostí konzervativního způsobu života vzdalo a dalo opět přednost tradiční lidové zbožnosti.⁷⁴

⁶⁶ Marko Rakić, Dragisa Jurišić, „Wahhabism as a militant form of Islam in Europe's doorsteps,“ *Studies in Conflict and Terrorism* 35, No. 9 (September 2012): 652, staženo 11. 5. 2015, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=d8a9dda2-27f1-434c-890f-7e832c004183%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4101>.

⁶⁷ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects,“ 158.

⁶⁸ Ibid., 163.; Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Hercegovina,“ 432.

⁶⁹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 75.

⁷⁰ Pojem *šari‘a* viz: Luboš Kropáček, *Duchovní cesty islámu*, 59.

⁷¹ Fatwa – náboženské dobrozdání vydávané islámskými učenici; v případě Bosny a Heregoviny by to měla být právě Islámská komunita, jakožto sdružující organizace všech muslimů v zemi, která fatwy vydává

⁷² Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 163.

⁷³ Filip Tesař, *Působení mezinárodních islámských organizací na Balkánu*, 13.

⁷⁴ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 163.

4. Úpadek salafistického vlivu a posílení turecké přítomnosti na počátku 21. století

Vyhlášení takzvané „Války proti teroru“ tehdejší americkou vládou po tragédii 11. září vedlo ke zvýšené bdělosti ohledně událostí, které se na Balkáně udály v 90. letech, a to předně na území Bosny a Hercegoviny.⁷⁵ Bosna byla během války náchylná vůči radikálnímu salafismu a stala se i živnou půdou pro vznik buněk různých radikálních islámských frakcí.⁷⁶

Následkem těchto událostí a všeobecnému zájmu o původ islámského radikalismu začalo vznikat značné množství literatury pojednávající na toto téma. Byly vydávány práce politologů, teologů či antropologů. Největší popularitě a zájmu veřejnosti a médií se však těšily studie bezpečnostních analytiků, kteří se zabývali hrozbou rozšíření islámského terorismu z Bosny, přičemž nebyl brán potaz na tradiční sekularismus této země a fakt, že po 11. září byl vliv radikálů značně potlačen.⁷⁷ Mnoho autorů se naopak nevyhnulo vymyšlení katastrofických scénářů, které jsou však vzhledem k postavení salafistů v zemi nepravděpodobné.⁷⁸ Poválečnou anarchii a chudobu pokládali za islamistickými radikály záměrně vyvolanou skutečnost, která jim měla zajistit úspěch a podporu obyvatel v zemi. To mělo být využito k budování základů, jakýchsi odrazových můstků k realizaci teroristických útoků v západní Evropě a Spojených státech amerických.⁷⁹

⁷⁵ Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo“, 3.

⁷⁶ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina“, 76.

⁷⁷ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks: Turkey's new presence in the Balkans“, *Journal of Muslims in Europe* 1 (2012): 27–28, staženo 24. 2. 2015, <http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.1163/221179512x644042>.

⁷⁸ Jako příklady takové literatury uvedme například: Christopher Deliso, *The Coming Balkan Caliphate: the Threat of Radical Islam to Europe and the West* (Westport: Praeger Security International, 2007).; Shay Shaul, *Islamic Terror and the Balkans* (Piscataway: Transaction Publishers, 2007).; John R. Schindler, *Unholy Terror: Bosnia Al-Qa'ida, and the Rise of Global Jihad* (St. Paul: Zenith Press, 2007).; Značně tendenčnímu přístupu se nevyhnuli ani jinak vážení učenci jakými jsou John L. Esposito či Bernard Lewis: John L. Esposito, *Unholy war: terror in the name of Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2002).; Bernard Lewis, *The crisis of Islam: holy war and unholy terror* (New York: The Modern Library, 2003).

⁷⁹ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks“, 29.

4.1 *Diskreditace salafistického hnutí*

Součástí americké „Války proti teroru“ bylo vystěhovávání cizinců arabského původu z Balkánského poloostrova, kteří se zde objevili během 90. let a kteří mohli mít i tu nejmenší spojitost s teroristickými organizacemi.⁸⁰ Tímto mělo být do budoucna zabráněno jakékoli obrodě hnutí al-Kájda v Bosně a Hercegovině, která by jinak mohla představovat bezpečnostní riziko pro celou Evropu.⁸¹

Mimo vystěhovávání radikálů a ztráty jejich důvěryhodnosti po útocích z 11. září došlo roku 2005 i k jejich názorovému štěpení, kdy byl do vedení Islámské komunity opětovně zvolen doktor a *imám* Mustafa Cerić (poprvé byl zvolen roku 1999). Ten je známou postavou mezináboženských debat na mezinárodní úrovni a také příznivcem turecké přítomnosti v zemi.

Salafisté se vlivem této volby rozdělili na dva tábory, přičemž pouze jeden z nich byl ochotný uznat Ceriće za hlavu muslimské komunity v Bosně. Někteří radikální jedinci poté začali zakládat salafistické weby na internetu, které se navzájem lišily mírou svého striktního přístupu. Tento fakt dokazuje, že ani salafismus, který nemá v zemi příliš mnoho stoupců, není monolitický a je značně ideově roztříštěný. Počet členů jednotlivých proudů je však vzhledem k internetové anonymitě nedohledatelný.⁸²

Islámská komunita však nepřispěla k oslabení salafistického hnutí pouze znovuzvolením Ceriće, ale i vydáním rezoluce roku 2006, která potvrzovala její svrchovanost a jednotnou interpretaci islámu, která má být v zemi respektována.⁸³ Její efekt není sice zmapován, přesto byla aktivita salafistů v následujících letech

⁸⁰ Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo“, 21.; Filip Tesař, *Působení mezinárodních islámských organizací na Balkánu*, 11.

⁸¹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina“, 106.

⁸² Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia“, 163.

⁸³ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina“, 531.; Rezoluce islámské komunity dostupná zde: „Rijasetova dopunjena rezolucija o tumačenju islama u BiH“, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, staženo 13. 5. 2015, http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=192:rijasetova-dopunjena-rezolucija-o-tumanju-islama&catid=47:ftverezolucije&Itemid=79

utlumena (příčinou však mohla být i smrt jednoho z jejich vůdců, Jusufa Barčiče, který zemřel roku 2007 při autonehodě).⁸⁴

K téměř fatální diskreditaci salafistů přispěl časopis *Preporod* (založený roku 1970), který publikoval spis údajně napsaný islámskými radikály, který byl získán za pomoci bosenských tajných služeb. V článku se objevily informace týkající se dlouhodobých plánů salafistické komunity. Dle mínění editora časopisu, Azize Kadribegoviče, bylo cílem alespoň jedné ze salafistických frakcí v Bosně vytvořit úzkou strukturu mezi jednotlivými komunitami, které by eventuálně mohly vést k založení oddělené „Islámské komunity“, která by postupně vytlačila tu oficiální. Veřejná aktivita salafistů měla být dle objeveného materiálu utišena, přičemž se měli nadále věnovat misijní činnosti a získávání finančních zdrojů v rámci muslimské diaspory v západní Evropě. Dostatečně vysoký kapitál by pak rozšířil možnosti propagace salafismu a postupné vytěsnění současné Islámské komunity ze scény.⁸⁵

Z výše zmíněných faktů vyplývá, že byl islámský radikalismus na počátku 21. století v Bosně a Hercegovině významně potlačen a zdiskreditován a je zatím velmi nepravděpodobné, že by se situace někdy v budoucnu změnila. To přesto neznamená, že se nějaké radikální náboženské organizace a muslimové v regionu nevyskytují či není jejich vliv v rámci odlehlých vesnic a několika mešit v Sarajevu viditelný. V současnosti však salafisty nelze považovat za dostatečně silné rivaly tradičního islámu či samotné Islámské komunity. Ta kontroluje většinu mešit a duchovních, přičemž má podporu i většiny politických elit v zemi.⁸⁶

Určitou hrozbu do budoucna může představovat fakt, že Bosna je dodnes závislá na zahraniční pomoci, která se týká především oblasti náboženského vzdělávání. Jediným poskytovatelem teologického vzdělání v Bosně je v současnosti pouze Islámská fakulta v Sarajevu. Mnoho studentů tak odjíždí za studiem do arabských zemí, ale i do Turecka, které, jakožto významný politický hráč na Balkáně od počátku

⁸⁴ „Radical Groups in the Balkans: The Case of Wahhabi Jašarević,“ *Helsinki bulletin* No. 84 (November 2011), 3, staženo 13. 5. 2015, <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No84.pdf>.

⁸⁵ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ 531.

⁸⁶ Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo,“ 22.

21. století, začalo organizovat i poutě do Mekky, takzvaný *hadždž* (organizaci této události převzalo po Saúdské Arábii).⁸⁷

4.2 *Turecká přítomnost na území Bosny a Hercegoviny*

Turecká přítomnost v zemi byla výrazněji znát až od roku 2001 a byla již od počátku významně podporována Islámskou komunitou v čele s Cerícem, který Turecko označil za „mateřskou zemi všech Bosňáků“. Bosenský duchovní vyzýval mimo jiné i ke spolupráci v rámci muslimské komunity ve znovuzavádění tradičních prvků *hanáfijského madhabu* do společnosti. Jeho kroky mohou být interpretovány jako pokus postavit se hrozbě rozmachu radikálního islámu v zemi.⁸⁸

V 90. letech byla turecká zahraniční politika ještě značně omezená. Její pasivní charakter byl pozůstatkem kemalistické revoluce z roku 1923, na základě které se Turecko stalo silně sekulární zemí a zpřetrhalo veškeré vazby založené na náboženské sounáležitosti.⁸⁹ Turecká přítomnost na Balkáně a zahraniční politika této země, která stále fungovala na principech *kemalismu*, tedy levicově zaměřeném nacionalismu a sekularismu, tak nebyla ještě do počátku 21. století nijak významná.⁹⁰ Ačkoli současná srbská historiografie popisuje Turecko jako hlavního partnera bosenských muslimů během 20. století, fakta dokazují opak. Turecko bylo nepřilíš aktivním finančním podporovatelem Bosny, vojenskému zapojení se vyhýbalo absolutně. Turecko nasadilo svou armádu v zahraničí pouze během kyperské krize roku 1974 a v souvislosti s odsunem příslušníků tureckého etnika z Bulharska (naposledy k němu došlo roku 1989) pouze otevřelo své hranice. Jinak nikdy vojensky nezasáhlo. Situace Bosňáků byla tedy srovnatelná s osudem bulharských uprchlíků. Sekulární Turecko sice otevřelo svůj hraniční přechod, v konfliktu se však neangažovalo

⁸⁷ Ibid., 22, 33.

⁸⁸ Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 165.

⁸⁹ Ibid., 159.

⁹⁰ Eldar Sarajlic, „The return of the consuls: Islamic networks and foreign policy perspectives in Bosnia and Herzegovina,“ *Journal of Southeast European & Black Sea Studies* 11, No. 2 (2011): 185, staženo 5. 3. 2015,

<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

vojensky. Ani na ekonomické úrovni nehrálo náboženství významnou roli.⁹¹ Turecká zahraniční politika byla v rámci Balkánu ovlivněna strategickými a ekonomickými zájmy. Roku 2000 dosáhl obchodní obrat s převážně pravoslavnými zeměmi až jednu miliardu dolarů, přičemž ve většinově muslimské Bosně činila celková částka pouze 34 milionů dolarů.⁹²

Jedinými z úřadů s vazbou na tureckou vládu, které byly v rámci Bosny a Hercegoviny v 90. letech aktivní, byla TİKA (Turecká rozvojová agentura) a Diyanet (Úřad pro náboženské záležitosti). TİKA se ale orientovala pouze na zde žijící turecké etnikum, které bylo posíláno na univerzitní studium.⁹³ Diyanet začal otevírat v zemi své pobočky, díky kterým se v zemi začali objevovat turečtí náboženští kazatelé. Jejich aktivita byla však omezena vzhledem k tomu, že měl Diyanet zájem pouze na posílení vazeb mezi místními náboženskými institucemi.⁹⁴

Potřeba ekonomického růstu a snižující se význam Turecka v rámci globální politiky v době po pádu železné opony se staly argumentem pro výraznější činnost tureckého ministerstva zahraničí, které se mělo nadále věnovat nejen turecké diaspoře v Evropě. Prvním z iniciátorů posílení tureckého angažmá v rámci světové politiky byl Turgut Özal, premiér Turecka v letech 1983–1989 a později i prezident z let 1989–1993.⁹⁵ Podporoval především zapojení Turecka do muslimského světa, přičemž kladl důraz na historii Osmanské říše. Izolacionistický *kemalismus* považoval za překonaný. Na Özala poté navázal İsmail Cem, ministr zahraničí z let 1997–2002, který tvrdil, že „pokud se Turecko hodlá stát významnou zemí tohoto světa, musí si prvně uvědomit svou slavnou minulost a začít se angažovat v zemích svého sousedství.“ Tento postoj, mnohými nazývaný *neosmanismus*, se stal součástí oficiální zahraničněpolitické doktríny po vítězství Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) ve volbách v roce 2002, díky kterému se do popředí dostal i dnešní turecký prezident, Recep Tayyip Erdoğan. Tureckými kemalisty dříve opomíjená osmanská minulost, náboženský odkaz

⁹¹ Filip Tesař, *Působení mezinárodních islámských organizací na Balkánu*, 7.

⁹² Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ 527.

⁹³ Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo,“ 30–31.

⁹⁴ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ 527.

⁹⁵ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 92.

a partnerství v rámci islámských komunit byly nyní akceptovány jako legitimní důvod pro výraznější zapojení v rámci celosvětové politiky.⁹⁶

Vláda vedená stranou AKP se tedy na základě náboženských vazeb rozhodla angažovat v zemích balkánského regionu, a to především v Bosně a Hercegovině. Ve spolupráci s tureckými náboženskými organizacemi (TİKA, Diyanet) a charitami začalo v Bosně vznikat množství nových škol a univerzit.⁹⁷

Významným hráčem v rámci tureckých charit bylo takzvané Gülenovo hnutí. Hlavou této organizace je Fethullah Gülen, *súfijský* duchovní žijící Americe, který se orientuje na podporu vzdělávání. První školy nesoucí jeho jméno začaly vznikat již v 80. letech v Turecku. Jejich charakteristickým znakem je zákaz nošení náboženských symbolů, ale i hodiny náboženské výchovy. Gülenovo hnutí by tak bylo možné charakterizovat jako liberálně islámské sdružení. V Bosně začalo působit od roku 1998 a je dodnes jedno z nejvlivnějších charit v zemi.⁹⁸ Je tak největším rivalem tureckých organizací TİKA a Diyanet, které mají vazby na tureckou vládu.⁹⁹

Mimo tyto dvě vládní organizace a Gülenovo hnutí se v zemi začala objevovat i islámská *neosúfijská* bratrstva,¹⁰⁰ která s ostatními aktéry spojuje idea turecké zodpovědnosti za muslimskou komunitu na Balkáně. Ačkoli tato hnutí častou soutěží o zdroje a posluchače ve své domovině, jsou v rámci Bosny a Hercegoviny celkem jednotné.¹⁰¹

Nová role Turecka byla přijímána pozitivně jak mezi lidmi, tak i vládou Federace Bosny a Hercegoviny.¹⁰² Turecko bylo a je dodnes na Balkáně pokládáno za patrona *hanáfíjského madhabu*, jakožto tradičního pojetí islámu v této oblasti, které se stalo

⁹⁶ Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo,“ 31.

⁹⁷ Ibid., 32., Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia,“ 160.

⁹⁸ Eldar Sarajlic, „The return of the consuls,“ 185.

⁹⁹ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 46–48, 56.

¹⁰⁰ Neosúfismus – jde o obdobu súfijského, neboli mystického islámského řádu, jehož cílem je obroda islámu

¹⁰¹ Ibid., 33, 46–47.

¹⁰² Vláda Bosny a Hercegoviny a především Islámská komunita však měla vůči tureckému angažmá určité výhrady, kterým se budu věnovat v následující podkapitole.; Yonca Poyraz Doğan, „Two views on... The Balkans,“ *Turkish Review* 3, No. 5 (2013): 518, staženo 20. 4. 2015, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

jakýmsi protipólem salafistického hnutí.¹⁰³ Turecké angažmá bylo pozitivně přijímáno i americkou vládou, což této zemi na Balkáně víceméně otevřelo dveře. Významnou osobností celého procesu byl tehdejší ministr zahraničí Ahmet Davutoğlu (dnes premiér), který stojí v čele organizací TİKA a Diyanetu a kterému se budu věnovat v následující kapitole.¹⁰⁴

¹⁰³ Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ 532.

¹⁰⁴ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 32–34, 37.

5. Turecká politika vůči Bosně a Hercegovině během vlády AKP

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, turecká aktivita na Balkáně byla významná až od roku 2002, kdy politická strana AKP uspěla ve volbách a mění se zahraničněpolitická doktrína země. Ačkoli byla výraznější probalkánská zahraniční politika prosazována již za Turguta Özala a İsmaila Cema, byl jejím hlavním iniciátorem Ahmer Davutoğlu, jeden z hlavních představitelů *neoosmanismu* tehdejší ministr zahraničí (2009–2014) a současný turecký premiér.¹⁰⁵

Fundamenty jeho politických koncepcí byly položeny již v 90. letech minulého století, během kterých působil jako hostující profesor politologie na Mezinárodní islámské univerzitě v Malajsii (1990–1995), kde se seznámil s řadou studentů z Bosny a Hercegoviny. Velmi blízký mu byl i samotný Alija Izetbegović.¹⁰⁶ To nejspíš hrálo roli v jeho politické orientaci, protože dva měsíce po uvedení do úřadu ministra zahraničí roku 2009 značně zintenzivnil své cesty na Balkán, kde se již od prvopočátku orientoval především na Bosnu a Hercegovinu.¹⁰⁷ Výmluvným gestem byl jeho projev roku 2009 v Sarajevu, během kterého zdůraznil slavnou historii Osmanské říše a Balkán jakožto střed eurasijského prostoru. Naznačil také, že je na čase tuto slavnou historii oživit.¹⁰⁸ Davutoğluův *neoosmanismus* a ochranný postoj vůči Bosně vyvolal na jedné straně velmi pozitivní reakce Bosňáků (náklonnost Bosňáků vůči Turecku během roku 2008 a 2011 vzrostla ze 41 % na více než 51 %),¹⁰⁹ na druhé straně však

¹⁰⁵ Eldar Sarajlic, „The return of the consuls,“ 185–186.

¹⁰⁶ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 33.

¹⁰⁷ Erhan Türbedar, „Turkey’s New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles,“ *Insight Turkey* 13, No. 3 (2011): 142, staženo 20. 4. 2015, <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/pqcentral/docview/884550201/fulltextPDF/868BCDD7848D4C83PQ/1?accountid=15618>.

¹⁰⁸ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 35.

¹⁰⁹ Mehmet Uğur Ekinci, „A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period,“ *Insight Turkey* 16, No. 1 (2014): 116, staženo 20. 4. 2015, <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=073baf15-3e22-4f17-b879-b44abcb3c9f6%40sessionmgr4003&hid=4212>.

obavy (bosenských) Srbů z tureckého revizionismu a snahu o reintegraci Balkánu k tureckému území.¹¹⁰

Deklarovanými cíli Davutoğlovy politiky vůči Bosně, které jsou uskutečňovány především prostřednictvím organizací TİKA a Diyanet, jsou:¹¹¹

- znovunalezení dialogu mezi znesvářenými etniky v rámci Bosny
- utužení politických vazeb mezi Chorvatskem, Srbskem a Bosnou
- euroatlantická integrace Bosny.¹¹²

5.1 *Turecká rozvojová agentura (TİKA)*

Organizace TİKA byla založena roku 1992 za mandátu prezidenta Turguta Özala jakožto jeden z nástrojů aktivní zahraniční politiky, která měla zajišťovat užší vazby mezi Tureckem a státy střední Asie a Balkánu, přičemž se měla orientovat hlavně na rozvojové země.¹¹³ Ještě během 90. let byla její aktivita omezená, obrat však nastal po volebním vítězství strany AKP roku 2002. Davutoğlu, který v této době ještě nebyl ministrem zahraničí, ale pouze poradcem v rámci tohoto úřadu, se již tehdy rozhodl k aktivizaci zahraniční politiky skrz tuto organizaci.¹¹⁴

TİKA je zodpovědná za poskytování rozvojové pomoci a zprostředkovávání sociálně kulturních programů mimo zemi a je nejvýznamnější tureckou vládní organizací na západním Balkáně. Její rozvojové projekty se orientují především na oblast vzdělávání, zdravotnictví a zemědělství, poskytování asistence v rámci městských stavebních projektů, znovuoobnovování osmanských staveb a koordinace aktivit

¹¹⁰ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 35.

¹¹¹ Erhan Türbedar, „Turkey’s New Activism in the Western Balkans,“ 143–144.

¹¹² Více na toto téma: Birgül Demirtaş, „Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future,“ *Perceptions* 18, No. 2 (2013): 173, staženo 20. 4. 2015, <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/pqcentral/docview/1459136265/fulltextPDF/25164D8C69834230PQ/1?accountid=15618.>; Mehmet Uğur Ekinci, „A Golden Age of Relations,“ 109.

¹¹³ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 37.; Ronald H. Linden, Yasemin Irepoğlu, „Turkey and the Balkans: New Forms of Political Community?“ *Turkish Studies* 14, No. 2 (2013): 238, staženo 20. 4. 2015, [http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=073baf15-3e22-4f17-b879-b44abcb3c9f6%40sessionmgr4003&hid=4212.](http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=073baf15-3e22-4f17-b879-b44abcb3c9f6%40sessionmgr4003&hid=4212)

¹¹⁴ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 37.

lokálních a tureckých nevládních organizací.¹¹⁵ TİKA se zaměřuje i na podporu Islámské komunity v Bosně.¹¹⁶ Dle dat z roku 2009 byla Bosna a Hercegovina hned po Afghánistánu druhým největším příjemcem finanční podpory poskytované touto organizací.¹¹⁷

Díky podpoře ze strany TİKA (která často kooperuje i s organizací Diyanet) byl značně pozměněn architektonický ráz mešit v rámci celého západního Balkánu. Osmanské mešity, opomíjené během období komunistické Jugoslávie a poničené během války, ale i přetvořené během rekonstrukčních programů financovaných ze Saúdské Arábie, se opět staly připomínkou osmanského dědictví v Bosně. Zastínily tak strohé salafistické mešity, které byly v zemi postaveny v průběhu 90. a počátku nultých let 21. století.¹¹⁸

5.2 Úřad pro náboženské záležitosti (Diyanet)

Organizace Diyanet byla založena roku 1975.¹¹⁹ Do vojenského puče roku 1980 byla aktivita této organizace limitována v rámci Turecké republiky. Od 80. let se tato aktivita rozšířila i za její hranice,¹²⁰ a to zejména na území západní Evropy, kde žije většina příslušníků turecké diaspory.¹²¹ Od 90. let začaly vznikat zastupitelské úřady Diyanetu i na Balkáně.¹²² V současnosti je organizace Diyanet se svými asi 100 000 zaměstnanci a rozpočtem vyšším než kterým disponuje většina tureckých ministerstev patrně největší a nejcentralizovanější muslimskou náboženskou organizací na světě.¹²³

¹¹⁵ Mehmet Uğur Ekinci, „A Golden Age of Relations,“ 111.

¹¹⁶ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 39.

¹¹⁷ Ronald H. Linden, Yasemin Irepoğlu, „Turkey and the Balkans,“ 238.

¹¹⁸ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 40, 58.

¹¹⁹ Ömer Turan, „The Turkish *Diyanet* Foundation,“ *The Muslim World* 98 (2008): 370, staženo 28. 4. 2015,

<http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/216441271/fulltextPDF/2C51B36F4480481APQ/1?accountid=15618>.

¹²⁰ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 41.

¹²¹ Ömer Turan, „The Turkish *Diyanet* Foundation,“ 371.

¹²² Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 41–42.

¹²³ *Ibid.*, 41.

Záměrem této organizace v zahraničí je především provoz náboženského života (vedení modliteb, svatby, pohřby), stavba a rekonstrukce mešit ve spolupráci s organizací TİKA, provoz zdravotnických zařízení a rozdávání milodarů potřebným, ale také seznamování nemuslimů s islámskou vírou.¹²⁴

Mimo to organizují zastupitelské úřady v jednotlivých zemích i *hadždž*, vzdělávací programy, publikaci knih a distribuci Koránu v mateřských jazycích těch kterých komunit. Diyanet se však předně orientuje na vzdělávání duchovních. Na základě stipendií poskytovaných Diyanetem má každoročně okolo jednoho tisíce studentů a duchovních z Balkánu nárok na studium islámské teologie v Turecku. Studenti se zde účastní kurzů o Koránu a islámští kazatelé profesionálních školení. Z Bosny odjíždí na studium islámského náboženství do Turecka ročně kolem stovky studentů, roku 2009 jich bylo například 135. Studenti, kteří toto studium absolvují, jsou potom Diyanetem dále zaměstnáváni jako duchovní v rámci své komunity, jejichž prostřednictvím je organizován náboženský život věřících.¹²⁵

Postavení Diyanetu v Bosně a Hercegovině je však i přes vyčtená pozitiva problematické. V této zemi, kde má Islámská komunita významnou roli v rámci muslimského obyvatelstva, není aktivita Diyanetu bezvýhradně přijímána. Tehdejší vedoucí představitel Islámské komunity Mustafa Cerić věří, že islámský nejvyšší duchovní by měl být zvolen náboženskými vzdělanci, ne dosazován vládou, jak je tomu v případě Diyanetu, jehož ředitelem je státní zaměstnanec. Tímto je dle něj Diyanet spíše politickou než náboženskou organizací, která se snaží o změnu vnitřních poměrů v zemi.¹²⁶ Kvůli sporu mezi Diyanetem a Islámskou komunitou je Bosna jedinou zemí na Balkáně, kde Diyanet nemá zastupitelský úřad a jeho možnosti jsou tudíž omezené. Islámská komunita dává prozatím přednost spolupráci s nestátními a apolitickými organizacemi jakou je například Gülenovo hnutí.¹²⁷

¹²⁴ Ömer Turan, „The Turkish *Diyanet* Foundation,“ 370.

¹²⁵ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 43 – 44.

¹²⁶ *Ibid.*, 45–46.

¹²⁷ Eldar Sarajlic, „The return of the consuls,“ 187.

5.3 *Gülenovo hnutí*

Jediným a velmi podstatným rivalem organizace TİKA a Diyanetu je Gülenovo hnutí. Díky značným finančním zdrojům a svému apolitickému charakteru je v současnosti nejúspěšnější islámskou organizací v západním Balkánu, kde gülenovci založili již více než dvacet vzdělávacích institucí. V Bosně nyní existuje sedm škol pod hlavičkou Gülenova hnutí – tři základní a tři vyšší odborné školy a Burç univerzita v Sarajevu. Ta je však vzhledem k finanční nákladnosti navštěvována pouze studenty pocházejícími ze středních a vyšších tříd, přičemž podíl studujících Bosňáků představuje méně než 15 %. Ostatní studenti jsou převážně tureckého původu.¹²⁸

Turecko se díky výrazné aktivitě organizace TİKA, Diyanetu a Gülenova hnutí stalo nejvlivnější zemí v balkánském regionu. Ačkoli se setkává s jistými výhradami ze strany Bosny a Hercegoviny (viz níže) a obezřetností ze strany Srbska (viz Davotuğlův proslov v Sarajevu), dokázalo téměř vymýtit vliv salafistů v zemi. A to nejen díky poskytování humanitární pomoci a stipendií na studium na tureckých univerzitách, ale zejména díky citlivějšímu a zčásti i ochrannému přístupu vůči bosňácké lidové zbožnosti.¹²⁹

5.4 *Reakce Islámské komunity a bosenské společnosti vůči tureckému politickému aktivismu*

Jak již bylo výše zmíněno, turecká činnost v Bosně se setkala i s určitými výhradami. Kritika ze strany Islámské komunity byla mimo Diyanet namířena rovněž vůči tureckému zapojování se do politických záležitostí Bosny.¹³⁰ Turecku se totiž, i vzhledem k ochotě srbské vlády, podařilo zahájit trilaterální jednání mezi Srbskem a Bosnou, v rámci kterého bylo mediátorem. Výsledkem dialogu mezi těmito třemi zeměmi byl v roce 2010 podpis deklarace, ve které Srbsko potvrdilo teritoriální integritu Bosny, a ve které se obě země zavázaly k budoucímu dialogu. Bylo dosaženo i toho, že Bosna po tříleté odmlce opět vyslala svého diplomata do Bělehradu. Srbsko v rámci

¹²⁸ Ibid., 185.

¹²⁹ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 53.

¹³⁰ Ibid., 45.

tohoto jednání uznalo i svou vinu za masakr ve Srebrenici, odmítlo však užití termínu „genocida“. Turecko nakonec bosenskou vládu přesvědčilo, aby omluvu přijala,¹³¹ což dle některých Bosňáků značně snížilo význam srbské omluvy.¹³² Turci však samotné započetí dialogu mezi Bosnou a Srbskem pokládají za historický úspěch, který by Balkán v budoucnosti mohl ochránit před případnými konflikty.¹³³

Bosenské obyvatelstvo se na základě přílišné aktivity Turecka v rámci vnitřní, ale i bosensko-srbské zahraniční politiky rozdělilo na dva tábory. Jedna strana si této aktivity váží a oceňuje zájem o bosenskou otázku,¹³⁴ někteří Bosňáci, ve velké míře však i bosenští Srbové (kteří ale mají výhrady spíše vůči ovlivňování vnitřních záležitostí Bosny ze strany Turecka),¹³⁵ roli Turecka jakožto zprostředkovatele bosenské zahraniční politiky odmítají. Bosňáci poukazují především na aroganci z turecké strany, zejména ve spojitosti s omluvou za masakr ve Srebrenici, kterou bosenský parlament na nátlak nakonec přijal.¹³⁶ I přes toto napětí je však bosenskou elitou turecká přítomnost povětšinou přijímána pozitivně,¹³⁷ a to i díky značné finanční podpoře, kterou Bosna z této země přijímá (Turecko je zde v současnosti čtvrtým největším investorem).¹³⁸ Vzhledem k tomu, že je Bosna pro Turecko marginálním obchodním partnerem, jsou pozitivní vztahy mezi těmito dvěma státy pro bosenskou vládní elitu mimořádně důležité.

¹³¹ Erhan Türbedar, „Turkey’s New Activism in the Western Balkans,“ 147–149.; Birgül Demirtaş, „Turkey and the Balkans,“ 173.; Mehmet Uğur Ekinci, „A Golden Age of Relations,“ 108.

¹³² Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 45.

¹³³ Birgül Demirtaş, „Turkey and the Balkans,“ 179–180.

¹³⁴ Erhan Türbedar, „Turkey’s New Activism in the Western Balkans,“ 144.

¹³⁵ Více na téma: Ibid., 151–152. a Dimitar Bechev, „Turkey in the Balkans: Taking a Broader View,“ *Insight Turkey* 14, No. 1 (2013): 140, staženo 28. 4. 2015, <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/918460162/fulltextPDF/3A51A61BC29F4DF6PQ/1?accountid=15618>.

¹³⁶ Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks,“ 45.

¹³⁷ Ibid., 45–46.

¹³⁸ Ronald H. Linden, Yasemin Irepoğlu, „Turkey and the Balkans,“ 239, 245.; více na téma: Dimitar Bechev, „Turkey in the Balkans,“ 143.

6. Salafistické hnutí v rámci odlehlých regionů a bosňácké diaspory

Salafistická komunita v Bosně a Hercegovině má v současné době pouze marginální význam vzhledem k nízkému počtu jejích členů. Dle bosenských tajných služeb je počet stoupců salafismu v zemi odhadován asi na tři tisíce,¹³⁹ přičemž pouze asi dvě stě z nich by mohlo představovat bezpečnostní riziko.¹⁴⁰ Toto číslo je přitom udáváno již po několik let. Nábor nových členů také není v současnosti registrován bosenskými vládními strukturami a není tak pravděpodobně úspěšný.¹⁴¹

Salafisté žijí často v ústraní v odlehlých oblastech Bosny (Brčko), ale i v rámci bosňácké diaspory v Černé Hoře a Srbsku (Sandžak) či ve Vídni. Většinou nebývají v užším kontaktu, a to především kvůli vzájemné rivalitě. Ta je způsobena sektářskými tendencemi těchto komunit, jakými jsou pocity vlastní exkluzivity a vzájemným obviňováním z bezvěrectví (*takfir*).¹⁴²

Zatímco původní obyvatelé poničených oblastí po válce odcházeli, salafisté mají o tyto regiony překvapivý zájem. Jejich volba je výsledkem jejich přesvědčení, že by muslim neměl žít společně s nevěřícími a pod jimi řízenou vládou. Měl by vykonat *hidžru*¹⁴³ a emigrovat do oblastí prosté přílišného technologického pokroku a nemuslimských

¹³⁹ Toto číslo je některými autory, kteří byli zmíněni již výše, či například politiky až neúměrně navyšováno. Chorvatský politik Leo Pločkinić ve svém rozhovoru pro srbské noviny udal informaci, že v Bosně v současnosti působí až na 50 000 salafistů. K tomuto početnímu navyšování dochází nejspíše vlivem touhy po senzaci a vyvolávání přehnaných obav, které vedou jak k vysoké prodejnosti knih zabývajících se islámským terorismem či politickým bodům. Více v tomto článku: Marko Rakić, Dragisa Jurišić, „Wahhabism as a militant form of Islam in Europe's doorsteps,“ 657.

¹⁴⁰ Sabina Niksic, „Bosnian Muslims: Threat or Opportunity?“ *Balkan Insight*, October 18, 2009, staženo 11. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-muslims-threat-or-opportunity>.

¹⁴¹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 82.

¹⁴² Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber, in cooperation with Atlantic Initiative (Sarajevo), *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina: A security risk analysis* (Sarajevo and Berlin: Democratization Policy Council, 2011): 67–68, staženo 11. 5. 2015, http://www.democratizationpolicy.org/uimages/pdf/DPC-AI_BiH%20Security_Study.pdf.

¹⁴³ Hidžra může být překládána jednoduše jako emigrace, má ale několik významů – viz: Muzammil Sidiqqi, „Hidžra, obrat v životě muslimů,“ Islamweb, oficiální internetová stránka české muslimské komunity, staženo 13. 5. 2015, <http://www.islamweb.cz/clanky/clanek.php?id=36>.

obyvatel.¹⁴⁴ Proto nemají salafisté v některých oblastech televizní ani telefonní připojení.¹⁴⁵

Někteří analytici považují roztroušenost salafistických komunit za nebezpečný fenomén ohrožující bezpečnost Bosny a Hercegoviny. Salafisté se často vyskytují v oblastech multietnického charakteru, které jsou zvláště náchylné ke konfliktům vycházejícím ze vzájemné nesnášenlivosti.¹⁴⁶ Regiony s vysokou koncentrací stoupenců salafismu jsou v současnosti již výše zmíněné Brčko a Sandžak. Obě tyto oblasti jsou také spojovány s teroristickým útokem Mevlida Jašareviće na americkou ambasádu v Sarajevu v říjnu 2011.¹⁴⁷

6.1 Brčko

Brčko je formálně neutrální federální distrikt na severovýchodě Bosny, který je spravovaný jak Federací Bosny a Hercegoviny tak Republikou Srbskou. Neutrální statut Brčka má však za následek konfliktní prostředí v rámci domácího obyvatelstva, které je tvořeno nejen Bosňáky, ale i bosenskými Chorvaty a Srby, kteří zde tvoří minoritu.¹⁴⁸ Početně nejvýznamnější salafistická komunita se vyskytuje ve vesnici Gornja Maoča, která leží na severu tohoto distriktu. Salafistické hnutí se zde začalo formovat od roku 2002, kdy se sem přistěhovalo několik radikálů z vesnice Donja Bocinja.¹⁴⁹ S několika kontroverzními aférami je spojován i její současný lídr, Nusret Imamović.¹⁵⁰ Ten je bezpečnostními službami spojován s teroristickým útokem,

¹⁴⁴ Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber, in cooperation with Atlantic Initiative (Sarajevo), *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina*, 67.

¹⁴⁵ Sabina Niksic, „Bosnian Muslims: Threat or Opportunity?“

¹⁴⁶ Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber, in cooperation with Atlantic Initiative (Sarajevo), *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina*, 67.

¹⁴⁷ Valerie Hopkins, „Bosnia Leaders Condemn Attack on US Embassy,“ *Balkan Insight*, October 29, 2011, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-react-to-friday-s-terrorist-attack-on-u-s-embassy>.

¹⁴⁸ Jasmin Mujanović, „Reclaiming the Political in Bosnia: A Critique of the Legal-Rational Nightmare of Contemporary Bosnian Statehood,“ *Theory in Action* 6, No. 2 (April 2013): 113–114, staženo 11. 5. 2015, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

¹⁴⁹ Marko Rakić, Dragisa Jurišić, „Wahhabism as a militant form of Islam in Europe's doorstep,“ 657.

¹⁵⁰ „Arrested Wahhabis to Remain in Custody,“ *Balkan Insight*, February 5, 2010, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/arrested-wahhabis-to-remain-in-custody>.

který se odehrál ve městě Bugojno v červnu 2010, které padl za oběť jeden úředník.¹⁵¹ Útok byl namířen proti *súfijské* komunitě, která se účastnila oslav *Ajvatovica*. Imamović byl opět zadržen, tentokrát společně se svým bratrem.

Tento duchovní je bezpečnostními složkami spojován i s již výše zmíněným teroristickým útokem na americkou ambasádu a byl na základě podezření v únoru 2012 zadržen.¹⁵² Všechna obvinění z napojení na teroristické aktivity odmítá, ačkoli jím založená internetová stránka www.putvjernika.com prokazatelně ideologicky podporuje činnost teroristické organizace *al-Nusra* (odnož al-Kájdý).¹⁵³ *Al-Nusra* v současnosti působí na území Sýrie, přičemž jedna její část se přidala k jednotkám takzvaného Islámského státu.¹⁵⁴ Imamović je rovněž klíčovou osobou, která stála za verbováním *mudžáhidů* z Bosny do války proti syrskému prezidentovi Bašáru Asadovi.¹⁵⁵

6.2 Sandžak

Region Sandžak dnes náleží z větší části Srbsku, menší část regionu se nachází na území Černé Hory. Jedná se o oblast s největší koncentrací bosňáckých obyvatel mimo Bosnu a Hercegovinu.¹⁵⁶ Významnými minoritami v této oblasti jsou Srbové a Černohorci. Náboženství zde hraje důležitou roli jakožto indikátor národnostní příslušnosti. Největším městem regionu je Novi Pazar nacházející se v srbské části Sandžaku. Jeho 85tisícová populace je z 90 % tvořena srbsky mluvící muslimskou komunitou.¹⁵⁷

¹⁵¹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 84.

¹⁵² Stephen Schwartz, „Bosnia Re-Arrests Top Wahhabi Plotter After U. S. Embassy Attacked,“ *The Weekly Standard*, February 1, 2012, staženo 13. 5. 2015, <http://www.weeklystandard.com/keyword/Nusret-Imamovic>.

¹⁵³ Ibid.; viz také: „Put vjernika portal,“ Facebook, staženo 13. 5. 2015, <https://www.facebook.com/putvjernika.official/posts/771551946256956>.

¹⁵⁴ Tim Lister, Raja Razek, „Islamist rivals in Syria find a common enemy in 'crusaders' coalition,“ *CNN*, October 6, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://edition.cnn.com/2014/10/06/world/meast/isis-al-nusra-syria/>.

¹⁵⁵ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 84.

¹⁵⁶ „Sandžak,“ *Encyclopedia Princetoniensis*, staženo 13. 5. 2015, <http://pesd.princeton.edu/?q=node/240>.

¹⁵⁷ Jelena Čvorović, „A Research Report: Religion and Reproduction Muslim vs. Orthodox Serbs,“ *The Mankind Quarterly* 53, No. 3 (2012): 359, staženo 13. 5. 2015, <http://search.proquest.com/docview/1018555077/fulltextPDF/F2F10FF2235F4CB3PQ/1?accountid=15618>.

Za relativním úspěchem radikálního salafismu v této oblasti stojí nezaměstnanost a na ní navazující chudoba,¹⁵⁸ ale i zvyšující se počet drogově závislých. Situace, která se ještě zhoršila po vypuknutí ekonomické krize tak přivádí některé jedince do řad tohoto islamistického hnutí. Vinu na tomto stavu však nesou i státní orgány, pro které je Sandžak bezvýznamnou oblastí, které se věnují jen v průběhu volební kampaně.¹⁵⁹

Salafisté se v Sandžaku objevili poprvé v roce 1997. Aktivní začali být po říjnu 2000, kdy byla sesazena vláda Slobodana Miloševiće.¹⁶⁰ Do oblasti se začali sjíždět především radikální duchovní a studenti, kteří v průběhu 90. let studovali v islámských zemích.¹⁶¹ Na základě prezentovaných údajů nevládní organizace Mezinárodní krizová skupina (*International Crisis Group*) se mělo během války v Sandžaku objevit na jeden tisíc salafistů.¹⁶²

Radikálové o sobě dali v Novém Pazaru poprvé výrazněji vědět na podzim roku 2002, kdy začali mezi lidmi šířit letáčky, ve kterých ostatním muslimům doporučovali, aby se neúčastnili křesťanských svátků a aby k nim ostatním nemuslimům nepřáli. Roku 2005 pak vyhazovali z oken mešit modlitební korálky jakožto nepřipustnou novotu (*bid'at*) ve víře.¹⁶³ Roku 2006 protestovali proti dánským karikaturám proroka Muhammada a narušili také koncert bělehradské skupiny *Balkanika*.¹⁶⁴

Radikálové často chodili obtěžovat a provokovat ostatní věřící do mešit během odpoledních modliteb. Touto kontroverzní aktivitou se pro své hnutí paradoxně snažili zajistit popularitu a získat více stoupenců.¹⁶⁵ Když však roku 2007 opět napadli modlíci se muslimy a duchovní, výsledkem byli tři zranění salafisté a sedmnáct zadržovaných

¹⁵⁸ Sandžak je jednou z nejchudších oblastí Srbska, kde je více než třetina mužů nezaměstnaných, přičemž ženská nezaměstnanost dosahuje až 40 %, viz: Jelena Čvorović, „A Research Report,“ 360.

¹⁵⁹ Amela Bajrovic, „Wahhabism Fuels Novi Pazar Religious Tensions,“ *Balkan Insight*, December 7, 2006, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/wahhabism-fuels-novi-pazar-religious-tensions>.

¹⁶⁰ „Radical Groups in the Balkans: The Case of Wahhabi Jašarević,“ 10.

¹⁶¹ Amela Bajrovic, „Wahhabism Fuels Novi Pazar Religious Tensions.“

¹⁶² Amela Bajrovic, „Raid on Wahhabi 'Camp' Raises Tensions in Sandzak,“ *Balkan Insight*, December 5, 2007, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/raid-on-wahhabi-camp-raises-tensions-in-sandzak>.

¹⁶³ Amela Bajrovic, „Wahhabism Fuels Novi Pazar Religious Tensions.“

¹⁶⁴ „Radical Groups in the Balkans: The Case of Wahhabi Jašarević,“ 60.

¹⁶⁵ Dusan Stojanovic, „Muslim Radicals Strengthen in Serbia,“ *The Washington Post*, April 3, 2007, staženo 13. 5. 2015, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/03/AR2007040300964.html>.

radikálů.¹⁶⁶ V březnu stejného roku byla provedena rozsáhlá policejní razie v jednom z výcvikových táborů, kde měli být trénováni budoucí teroristé. Bylo zatčeno několik salafistů, kteří byli obviněni jak z držení zbraní, tak z plánovaného útoku na místního duchovního Muamera Zukorliće.¹⁶⁷ Zukorlić na základě těchto skutečností zakázal salafistům navštěvovat mešity.¹⁶⁸

6.3 Vídeňská salafistická pobočka

Radikální skupiny v Bosně působí rovněž prostřednictvím svých vídeňských poboček. Nejextrémnější z nich a dodnes aktivní je takzvaná *Kelimetul Haqq* (Slovo pravdy), která na svých oficiálních internetových stránkách vybízí bosňácké muslimy k agresi vůči nevěřícím, ale také vůči ostatním muslimům, kteří nejsou dostatečně nábožensky horliví. Tato organizace je vedena Nedžadem Balkanem (který je známý i pod jménem Ebu Mohammed), jehož rodiče do Vídně emigrovali ze Sandžaku.¹⁶⁹ S Balkanem v minulosti spolupracoval i Semir Imamović, editor časopisu *Saff*. Jejich cesty se rozešly, když Imamović publikoval článek nesoucí název „*Takfir from Wiener Küche*“,¹⁷⁰ ve kterém kritizoval Balkanovo praktikování *takfiru* (obviňování z bezvěrectví) na Islámské komunitě, ale i na obyčejných Bosňácích.¹⁷¹

Kampaně těchto radikálních islamistů v Bosně a Hercegovině a v Sandžaku byly hlavním zdrojem konfliktů uvnitř muslimských komunit, přičemž v Novém Pazaru došlo i k ozbrojeným střetům. Aby se předešlo obsazení některých mešit či menších měst radikály v rámci Federace a bosňácké diaspory, bylo roku 2007 na popud Islámské komunity zavřeno několik mešit a náboženských budov.¹⁷²

I přes všechny kontroverze a problémy, které tato vídeňská pobočka vyvolávala, byla její aktivita na území Bosny a Hercegoviny limitovaná. Tajné služby udávají, že vliv

¹⁶⁶ Amela Bajrovic, „Wahhabism Fuels Novi Pazar Religious Tensions.“

¹⁶⁷ Dusan Stojanovic, „Muslim Radicals Strengthen in Serbia.“

¹⁶⁸ „Radical Groups in the Balkans: The Case of Wahhabi Jašarević,“ 11.

¹⁶⁹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 85.

¹⁷⁰ Esad Hećimović, „Radical movements – a challenge for moderate Balkan-Islam?“ in *Religiöser Extremismus vs. internationale Friedensbemühungen*, ed. Esad Hećimović et al. (Wien: LVAk, 2008): 106–107.

¹⁷¹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 85.

¹⁷² Esad Hećimović, „Radical movements – a challenge for moderate Balkan-Islam?“ 107.

Balkana je v současnosti minimální a existují pouze dvě skupiny radikálů v počtu 10–15 členů v Sarajevu a městu Donji Vakuf (střed Bosny).¹⁷³

6.4 Současná situace na Blízkém východě a její vliv na poměry v Bosně a Hercegovině

V březnu 2011 vypukla v Sýrii občanská válka. Zprvu poklidné demonstrace přerostly v krvavý konflikt a humanitární katastrofu, které se staly živnou půdou pro mnoho teroristických organizací. Těmi byly například jednotky hnutí *al-Nusra*, které je jednou z odnoží al-Kájdý, či ISIL (Islámský stát v Iráku a Levantě, 2013–2014).¹⁷⁴ Bojovníci ISIL byli ve své ofenzivě natolik úspěšní, že 3. ledna 2014 vyhlásili samostatný stát s centrem ve městě Fallúďža.¹⁷⁵ V červnu dobyli i dvoumilionové město Mosul a velkou část severního Iráku.¹⁷⁶ Dne 29. června 2014 bylo teroristickou organizací, kterou již dnes nazýváme jako takzvaný Islámský stát, na území dobytých oblastí vyhlášen chalífát. Jeho vůdcem a hlavním duchovním se stal Abú Bakr al-Bagdádí.¹⁷⁷

I přes zřejmou brutalitu režimu se Evropa setkává s fenoménem růstu jeho popularity v řadách některých muslimů, kteří nejen, že tento režim schvalují a podporují, ale také odchází bojovat do jeho řad. Svou roli však nehraje pouze sociální vyloučení a frustrace verbovaných jedinců, ale i sofistikovaná propaganda takzvaného Islámského státu, příslib bohatství a „islámských“ morálních hodnot, na kterých toto teroristické hnutí staví.¹⁷⁸

¹⁷³ Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber, in cooperation with Atlantic Initiative (Sarajevo), *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina*, 67.

¹⁷⁴ Lucy Rodgers, David Gritten, James Offer, Patrick Asare, „Syria: The story of the conflict“, *BBC*, March 12, 2015, staženo 13. 5. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>.

¹⁷⁵ Yasir Ghazi, Tim Arango, „Iraq Fighters, Qaeda Allies, Claim Falluja as New State“, *The New York Times*, January 3, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.nytimes.com/2014/01/04/world/middleeast/fighting-in-falluja-and-ramadi.html>.

¹⁷⁶ „Militants seize Iraq's second city of Mosul“, *BBC*, June 10, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27778112>.

¹⁷⁷ „Isis rebels declare 'Islamic state' in Iraq and Syria“, *BBC*, June 30, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28082962>.

¹⁷⁸ Terrence McCoy, „How ISIS and other jihadists persuaded thousands of Westerners to fight their war of extremism“, *The Washington Post*, June 17, 2014, staženo 13. 5. 2015,

Na základě výsledků Balkan Open Report z května 2013 odešlo z Evropy bojovat k takzvanému Islámskému státu asi tisíc lidí. Tři sta pocházelo z Balkánu a více než padesát z nich mělo být členy bosňáckého salafistického hnutí. Dle tajných služeb pocházela polovina z těchto bojovníků ze Sarajeva a jeho okolí.¹⁷⁹ Za zapojováním Bosňáků do války stojí také již zmiňovaný Nusret Imamović, který sám šel příkladem a 28. prosince 2013 ilegálně emigroval do Sýrie, aby zde bojoval společně s jednotkou teroristické organizace *al-Nusra*.¹⁸⁰ Její odnož, *Jabhat al-Nusra*, již složila přísahu jednotkám takzvaného Islámského státu.¹⁸¹ Vzhledem k tomu, že na základě údajů bezpečnostních složek bojují někteří Bosňáci ve stejné teroristické organizaci jako Imamović,¹⁸² je pravděpodobné, že určitá část těchto bojovníků v současnosti působí na území takzvaného Islámského státu a bojuje i v jeho řadách.

Zda za odchodem Bosňáků do řad teroristických organizací stojí pouze radikální postoje a touha bojovat za islámskou věc, není jasné. Může se jednat i o prosté zklamání z neúspěchu, se kterým se salafistické hnutí v rámci bosňáckého etnického prostoru setkalo, a které přívržence salafismu vedlo k opuštění rodné země za účelem nalezení takové komunity, kde budou pozitivně přijímáni. Paradoxně tak i tato skutečnost přispívá k úpadku islámského radikalismu a snižování nebo alespoň stagnaci počtu salafistických stoupenců v této oblasti. Pro Bosnu a Hercegovinu však i přesto vyvstává nový bezpečnostní problém do budoucna – jak nakládat s těmi, kteří ani na Blízkém východě nebudou spokojeni a rozhodnou se do své domoviny vrátit.

<http://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/06/17/how-isis-persuaded-thousands-of-westerners-to-fight-its-war-of-extremism/>.

¹⁷⁹ Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 86.

¹⁸⁰ „Nusret Imamović u Siriji protiv dojučerašnjih istomišljenika,“ *Federalna.ba*, June 4, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.federalna.ba/bhs/vijest/99712/video-prikljucio-se-dzebhetul-nusri-bliskoj-al-kaidi>.

¹⁸¹ Erin Banco, „Jabhat Al-Nusra And ISIS Alliance Could Spread Beyond Damascus,“ *International Business Times*, April 11, 2015, staženo 13. 5. 2015, <http://www.ibtimes.com/jabhat-al-nusra-isis-alliance-could-spread-beyond-damascus-1877819>.

¹⁸² Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina,“ 86.

Závěr

Salafismus se v Bosně a Hercegovině objevil poprvé během války z let 1992–1995, a to prostřednictvím saúdských charitativních a nevládních organizací a arabských *mudžáhidů*. Zpočátku bylo toto angažmá v Bosně přijímáno pozitivně, a to vzhledem ke zklamání z nedostatečného zájmu a často i nulové humanitární výpomoci ze strany evropských států. Určitou roli hrálo i oživení islámských tradic v zemi jakožto následek srbského ničení bosenských mešit, které bylo Bosňáky považováno za útok proti jejich kulturní identitě. Důležitým iniciátorem islámského vzedmutí byl i tehdejší bosenský prezident Alija Izetbegović. Salafistické hnutí se tak díky chaotické situaci a proislámským náladám velké části bosňácké veřejnosti i politických elit zprvu docela úspěšně prosazovalo. Vzhledem ke kontroverzním aktivitám některých charit a arabských bojovníků, kteří se vyznačovali obzvláštní nenávistí vůči tradiční lidové zbožnosti, se však Bosňáci vůči tomuto arabskému působení postupně začali stavět odmítavě.

Vliv zahraničních charit a arabských *mudžáhidů* byl také značně oslaben po nastolení míru roku 1995, kdy většina bojovníků odjela zpět do rodných zemí. V Bosně a Hercegovině zůstalo jen pár stovek z nich společně s hrstkou duchovních, kteří se i nadále snažili mezi lidmi šířit salafismus. Salafisté dosáhli určité popularity ještě v letech 1999–2000, a to především díky štědré finanční podpoře saúdských organizací. Díky ní mohli prostřednictvím organizací *Aktivní islámská mládež* a *al-Furkan* začít vydávat časopis *Saff* a zajistit si tak dostatečnou propagaci mezi mládeží. Následkem událostí z 11. září bylo však mnoho těchto finančních toků uzavřeno anebo minimálně přísně kontrolováno. Důsledkem bylo výrazné snížení salafistických aktivit a nakonec i návrat mnoha členů tohoto hnutí k tradiční lidové zbožnosti. 11. září však nemělo za následek pouze omezení finančních zdrojů salafistů v zemi, ale i vystěhovávání těch, kteří měli i tu nejmenší spojitost s teroristickými organizacemi.

Uvnitř samotných salafistických komunit došlo na počátku 21. století i k názorovému štěpení. Výrazným indikátorem tohoto faktu bylo znovuzvolení Mustafy Ceriće do vedení Islámské komunity roku 2005, jejíž svrchovanost jeden ze salafistických táborů odmítnul uznat. K významné diskreditaci salafismu přispěl i článek vydaný časopisem *Preporod*, který upozorňoval na údajné tajné plány radikalistů. Dle nich

mělo být získáno určité množství finančních zdrojů ke znovuzahájení významnější propagace salafismu. Konečným cílem měl být faktický rozklad Islámské komunity.

Důležitým aktérem, který významně ovlivňuje bosňáckou společnost od počátku 21. století a stojí rovněž za vytlačováním arabského vlivu ze země, je Turecko. Za výraznější probalkánskou zahraniční politikou stál tehdejší ministr zahraničí a dnešní premiér Ahmet Davutoğlu. Na základě změny zahraničněpolitického přístupu se v Bosně postupně prosadily tři organizace: vládní TİKA a Diyanet a nevládní Gülenovo hnutí. Prostřednictvím studijních programů pro studenty a duchovní, finanční podporu a organizaci náboženského života Bosňáků, se daří obyvatelstvo chránit před vlivy radikalistů. To dokazuje i fakt, že počet salafistů v zemi je již po několik let odhadován na asi tři tisíce a stagnuje.

Úpadek islámského radikalismu v zemi může být dokázán paradoxně i odchodem několika Bosňáků k jednotkám *al-Nusra*, z nichž některé přísahaly věnost takzvanému Islámskému státu. Z této skutečnosti totiž vyplývá, že následkem neúspěchu propagace salafismu a jeho všeobecně negativnímu nahlížení v Bosně a Hercegovině nejradikálnější salafisté odcházejí do míst, kde budou pozitivně přijímáni.

Výše zmíněná fakta dovolují autorce zodpovědět v úvodu zmíněné výzkumné otázky, a to:

- Které skutečnosti stály za úpadkem a diskreditací salafismu v Bosně a Hercegovině?

Za úpadkem a diskreditací salafismu v Bosně a Hercegovině stojí jak odpor domácího obyvatelstva, protiteroristická opatření americké vlády po útocích z 11. září, tak i vzájemná rivalita a ideová rozpocenost bosňáckých salafistů. Někteří z nich vlivem neúspěchu propagace salafistického hnutí a odmítavým stanoviskem většinové bosňácké společnosti dokonce opouští svou domovinu a odchází bojovat do řad teroristických organizací.

- Jak výrazná je role Turecka v zemi a mělo toto turecké působení rovněž vliv na tento úpadek?

Turecko je v současnosti nejdůležitějším zahraničněpolitickým partnerem Bosny a Hercegoviny, s níž je provázán i ekonomicky a jeho přítomnost je bosenskou

společností až na určité výhrady pozitivně přijímána. Stipendia poskytovaná bosňáckým studentům a duchovním i organizace duchovního života Bosňáků značně ovlivňuje jejich náboženské cítění a chrání je zároveň i vůči radikalizačním vlivům. Mimo vytlačení radikální salafistické doktríny se prostřednictvím rekonstrukcí a staveb nových mešit, které se měly stát připomínkou historického osmanského dědictví, podařilo vymýtit i strohý saúdský architektonický styl.

Vzhledem k výše zmíněným skutečnostem a stagnaci počtu stoupců salafistického hnutí v bosňáckém etnickém prostoru autorka vyvrací závěry některých zahraničních autorů, kteří snad vlivem událostí z 11. září a rostoucí islamofobii ve svých knihách varovali před Bosnou a Hercegovinou, jakožto baštou islámského radikalismu a terorismu a tím pádem bezpečnostní hrozbou pro celou Evropu.

Summary

This bachelor work thesis aims to provide an answer to the following research questions: Which facts were the causes of decline of Islamic radicalism/Salafism in the Bosniak ethnic space? How significant is the presence of Turkish religious institutions and movements in the country and had it also an impact on the decline of Islamic radicalism?

The thesis deals with the decline of Salafi movement in Federation of Bosnia and Hercegovina, in the Brčko District administrated by the Federation and Republika Srpska and in the Sandžak region, which is a territory divided between Montenegro and Serbia. The first focuses on the theological basis of Islamic radicalism and on its spreading mechanisms. The second chapter explains, under which circumstances Salafism appeared in Bosnia and Hercegovina during the war of 1992–1995. The author also analyses the reaction of Bosniaks to activities of Salafi promoters. The milestone of this bachelor work is the signature of the Dayton Accord in 1995, which resulted in peace and the first wave of withdrawal of foreign Islamic radicals from Bosnia and Hercegovina. In the third part the author focuses on the beginning of 21st century and on the impact of 9/11 to the Salafi movement in the country. Subsequently, the outset of Turkish presence in Bosnia and Hercegovina is mentioned. The fourth chapter analyses the nature of Turkish activities in the Balkans and their impact on the Islamic radicalism in Bosnia. Last chapter dedicates itself to two regions, Brčko District and Sandžak, with large amount of Bosniak population and followers of the Salafi movement.

The conclusion of the bachelor thesis aims to prove, that there were many causes of the decline of Islamic radicalism in Bosnia and Hercegovina, such as the end of armed conflict after the signature of the Dayton Accords, general cautiousness regarding Islamic radicalism after 9/11 and especially the negative perception of Salafism by Bosniaks. Furthermore, the impact of Salafi movement was significantly suppressed by the new Turkish presence and its activities within the region. Turkey has currently substantial influence on Bosniaks through many educational programs and organizing their religious life. In view of this fact, Bosniaks are much more immune from being indoctrinated by Islamic radicals.

Použitá literatura

Primární zdroje:

„Rijasetova dopunjena rezolucija o tumačenju islama u BiH,“ Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=192:rijasetova-dopunjena-rezolucija-o-tumanju-islama&catid=47:fetverezolucije&Itemid=79

Sekundární zdroje:

Knihy:

Bernard Lewis, *The crisis of Islam: holy war and unholy terror* (New York: The Modern Library, 2003), 224.

Christopher Deliso, *The Coming Balkan Caliphate: the Threat of Radical Islam to Europe and the West* (Westport: Praeger Security International, 2007), 240.

Ibn Tajmíja, *Wāsiṭské vyznání*, přel. Pavel Ťupek (Praha: Academia, 2013), 183.

John L. Esposito, *Unholy war: terror in the name of Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 208.

John R. Schindler, *Unholy Terror: Bosnia Al-Qa'ida, and the Rise of Global Jihad* (St. Paul: Zenith Press, 2007), 368.

Luboš Kropáček, *Duchovní cesty islámu* (Praha: Vyšehrad, 2011), 292.

Luboš Kropáček, *Islám a západ* (Praha: Vyšehrad, 2002), 197.

Luboš Kropáček, *Islámský fundamentalismus* (Praha: Vyšehrad, 1996), 263.

Muhammad K. Al-Atawneh, *Wahhabi Islam facing the challenges of modernity: Dar al-Ifta in the modern Saudi state* (Leiden: Brill, 2010), 208.

Mohammed Ayoob, Hasan Kosebalaban, *Religion and Politics in Saudi Arabia: Wahhabism and the State* (London: Lynne Rienner Publishers, 2009), 189.

Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia: violence and pan-Islamism since 1979* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 304.

Thomas Nigel, Krunoslav Mikulan, *Válka v Jugoslávii: Bosna, Kosovo a Makedonie 1992–2001* (Praha: Grada Publishing, 2008), 64.

Ondřej Beránek, *Saúdská Arábie: Mezi tradicemi a moderností* (Praha: Volvox Globator, 2007), 252.

Ondřej Beránek, Pavel Ťupek, *Dvojitá tvář islámské charity* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008), 219.

Shay Shaul, *Islamic Terror and the Balkans* (Piscataway: Transaction Publishers, 2007), 231.

Odborné studie a články:

Aydin Babuna, „National Identity, Islam and Politics in Post-Communist Bosnia-Herzegovina,“ *East European Quarterly* 34, No. 4 (2006): 405–447, staženo 5. 3. 2015, <http://search.proquest.com/pqcentral/docview/195173822/fulltextPDF/B3DD50F8B9B044E6PQ/1?accountid=15618>.

Birgül Demirtaş, „Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future,“ *Perceptions* 18, No. 2 (2013): 163–184, staženo 20. 4. 2015, <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/pqcentral/docview/1459136265/fulltextPDF/25164D8C69834230PQ/1?accountid=15618>.

Dimitar Bechev, „Turkey in the Balkans: Taking a Broader View,“ *Insight Turkey* 14, No. 1 (2013): 131–146, staženo 28. 4. 2015, <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/918460162/fulltextPDF/3A51A61BC29F4DF6PQ/1?accountid=15618>.

Dženita Sarač Rujanac, „Ajvatovica: A Bridge Between Traditional and National and Religious Identity,“ *History & Anthropology* 24, No. 1 (2013): 117–136, staženo 5. 3. 2015, <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=4eee94eb-1414-4ecb-a9dd-1f99cc3f366d%40sessionmgr111&vid=5&hid=105>.

Eldar Sarajlic, „The return of the consuls: Islamic networks and foreign policy perspectives in Bosnia and Herzegovina,“ *Journal of Southeast European & Black Sea Studies* 11, No. 2 (2011): 173–190, staženo 5. 3. 2015,

<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

Erhan Türbedar, „Turkey’s New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles,“ *Insight Turkey* 13, No. 3 (2011): 139–158, staženo 20. 4. 2015, <http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/pqcentral/docview/884550201/fulltextPDF/868BCDD7848D4C83PQ/1?accountid=15618>.

Esad Hećimović, „Radical movements – a challenge for moderate Balkan-Islam?“ in *Religiöser Extremismus vs. internationale Friedensbemühungen*, ed. Esad Hećimović et al. (Wien: LVAk, 2008), 93–109.

Filip Tesař, *Působení mezinárodních islámských organizací na Balkánu* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004), 19, http://www.mzv.cz/file/73364/RM_03_25_04.rtf.

Harun Karčić, „Alija Izetbegovic and the Myth of the Islamic State: Separating Fact from Fiction,“ *Religion in Eastern Europe* 29, No. 4 (2007): 32–39, staženo 24. 2. 2015, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

Harun Karčić, „Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects,“ *Totalitarian Movements & Political Religions* 11, No. 2 (2010): 151–166, staženo 24. 2. 2015, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=add8825f-2604-4d4e-b01e-3262ac40ca6c%40sessionmgr4005&vid=4&hid=4207>.

Harun Karčić, „Islamic Revival in Post-Socialist Bosnia and Herzegovina,“ *Journal of Muslim Minority Affairs* 30, No. 4 (2010): 519–534, staženo 24. 2. 2015, <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9f14fe75-4163-4658-aeab-209b2a0950aa%40sessionmgr4005&vid=13&hid=4114>.

Charles V. Peña, „Al Qaeda: The Balkans Connection,“ *Mediterranean Quarterly* 16, No. 4 (2005): 65–76, staženo 21. 3. 2015, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=add8825f-2604-4d4e-b01e-3262ac40ca6c%40sessionmgr4005&vid=15&hid=4207>.

Jasmin Mujanović, „Reclaiming the Political in Bosnia: A Critique of the Legal-Rational Nightmare of Contemporary Bosnian Statehood,“ *Theory in Action* 6, No. 2

(April 2013): 109–147, staženo 11. 5. 2015,

<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

Jelena Čvorović, „A Research Report: Religion and Reproduction Muslim vs. Orthodox Serbs,“ *The Mankind Quarterly* 53, No. 3 (2012): 358–387, staženo 13. 5. 2015,

<http://search.proquest.com/docview/1018555077/fulltextPDF/F2F10FF2235F4CB3PQ/1?accountid=15618>.

Kerem Öktem, „Global Diyanet and Multiple Networks: Turkey’s new presence in the Balkans,“ *Journal of Muslims in Europe* 1 (2012): 27–58, staženo 24. 2. 2015, <http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.1163/221179512x644042>.

Kerem Öktem, „New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey’s return to the Muslim Balkans,“ *European Studies Centre* (2010): 1–58, staženo 24. 2. 2015, wikileaks.org/gifiles/attach/126/126845_Oktem-Balkan-Muslims.pdf.

Marko Rakić, Dragisa Jurišić, „Wahhabism as a militant form of Islam in Europe's doorsteps,“ *Studies in Conflict and Terrorism* 35, No. 9 (September 2012): 650–663, staženo 11. 5. 2015,

<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=d8a9dda2-27f1-434c-890f-7e832c004183%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4101>.

Mehmet Uğur Ekinci, „A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period,“ *Insight Turkey* 16, No. 1 (2014): 103–125, staženo 20. 4. 2015,

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=073baf15-3e22-4f17-b879-b44abcb3c9f6%40sessionmgr4003&hid=4212>.

Ömer Turan, „The Turkish Diyanet Foundation,“ *The Muslim World* 98 (2008): 370–384, staženo 28. 4. 2015,

<http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/216441271/fulltextPDF/2C51B36F4480481APQ/1?accountid=15618>.

„Radical Groups in the Balkans: The Case of Wahhabi Jašarević,“ *Helsinki bulletin* No. 84 (November 2011): 12, staženo 13. 5. 2015, <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No84.pdf>.

Ronald H. Linden, Yasemin Irepoğlu, „Turkey and the Balkans: New Forms of Political Community?“ *Turkish Studies* 14, No. 2 (2013): 229–255, staženo 20. 4. 2015, <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=073baf15-3e22-4f17-b879-b44abcb3c9f6%40sessionmgr4003&hid=4212>.

Sebastian Schnelle, „Abdullah Azzam, Ideologue of Jihad: Freedom Fighter or Terrorist?“ *Journal of Church and State* 54, No. 4 (Autumn 2012): 625–647, staženo 24. 2. 2015, <http://search.proquest.com/docview/1197641036/fulltextPDF/4132393B5F0044A7PQ/1?accountid=15618>.

Stephen Schwartz, „Islamic Fundamentalism in the Balkans,“ *Partisan Review* 67, No. 3 (2000): 421–426, staženo 21. 3. 2015, <http://search.proquest.com/pqcentral/docview/237123262/fulltextPDF/5EB1E88B9FAA4A07PQ/2?accountid=15618>.

Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber, in cooperation with Atlantic Initiative (Sarajevo), *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina: A security risk analysis* (Sarajevo and Berlin: Democratization Policy Council, 2011): 1–77, staženo 13. 5. 2015, http://www.democratizationpolicy.org/uimages/pdf/DPC-AI_BiH%20Security_Study.pdf.

Yonca Poyraz Doğan, „Two views on... The Balkans,“ *Turkish Review* 3, No. 5 (2013): 516–520, staženo 20. 4. 2015, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

Zsuzsa M. Császár, „The political, social and cultural aspects of the Islam in the Balkans,“ *Eurolimes* 10 (2010): 62–76, staženo 24. 2. 2015, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&sid=6768f317-375a-455a-9ba4-4daeabe532de%40sessionmgr112&hid=107>.

Diplomové práce:

Vladimíra Janková, „Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina“ (Diplomová práce, Univerzita Karlova, 2014), 102.

Zlatan Music, „Encountering the Wahhabi movement in Bosnia: The Benefits of Social Network Analysis in Intelligence Management and Police Harmonization“ (M. A. Thesis, Central European University, 2012), 47.

Zpravodajské servery:

Amela Bajrovic, „Raid on Wahhabi 'Camp' Raises Tensions in Sandzak,“ *Balkan Insight*, December 5, 2007, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/raid-on-wahhabi-camp-raises-tensions-in-sandzak>.

Amela Bajrovic, „Wahhabism Fuels Novi Pazar Religious Tensions,“ *Balkan Insight*, December 7, 2006, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/wahhabism-fuels-novi-pazar-religious-tensions>.

„Arrested Wahhabis to Remain in Custody,“ *Balkan Insight*, February 5, 2010, staženo 13. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/arrested-wahhabis-to-remain-in-custody>.

Dusan Stojanovic, „Muslim Radicals Strengthen in Serbia,“ *The Washington Post*, April 3, 2007, staženo 13. 5. 2015, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/03/AR2007040300964.html>.

Erin Banco, „Jabhat Al-Nusra And ISIS Alliance Could Spread Beyond Damascus,“ *International Business Times*, April 11, 2015, staženo 13. 5. 2015, <http://www.ibtimes.com/jabhat-al-nusra-isis-alliance-could-spread-beyond-damascus-1877819>.

„Isis rebels declare 'Islamic state' in Iraq and Syria,“ *BBC*, June 30, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28082962>.

Lucy Rodgers, David Gritten, James Offer, Patrick Asare, „Syria: The story of the conflict,“ *BBC*, March 12, 2015, staženo 13. 5. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>.

„Militants seize Iraq's second city of Mosul,“ *BBC*, June 10, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27778112>.

„Muslim World League (MWL),“ Encyclopædia Britannica, staženo 24. 2. 2015, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/399428/Muslim-World-League-MWL>.

Muzammil Sidiqqi, „Hidžra, obrat v životě muslimů,“ Islamweb, oficiální internetová stránka české muslimské komunity, staženo 13. 5. 2015, <http://www.islamweb.cz/clanky/clanek.php?id=36>.

„Nusret Imamović u Siriji protiv dojučerašnjih istomišljenika,“ *Federalna.ba*, June 4, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.federalna.ba/bhs/vijest/99712/video-prikljucio-se-dzebhetul-nusri-bliskoj-al-kaidi>.

„Organization of the Islamic Conference (OIC),“ Encyclopædia Britannica, staženo 24. 2. 2015, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/295709/Organization-of-the-Islamic-Conference-OIC>.

„Put vjernika portal,“ Facebook, staženo 13. 5. 2015, <https://www.facebook.com/putvjernika.official/posts/771551946256956>.

Sabina Niksic, „Bosnian Muslims: Threat or Opportunity?“ *Balkan Insight*, October 18, 2009, staženo 11. 5. 2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-muslims-threat-or-opportunity>.

Stephen Schwartz, „Bosnia Re-Arrests Top Wahhabi Plotter After U. S. Embassy Attacked,“ *The Weekly Standard*, February 1, 2012, staženo 13. 5. 2015, <http://www.weeklystandard.com/keyword/Nusret-Imamovic>.

„Sunnis and Shia: Islam's ancient schism,“ *BBC*, June 20, 2014, staženo 24. 2. 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16047709>.

Terrence McCoy, „How ISIS and other jihadists persuaded thousands of Westerners to fight their war of extremism,“ *The Washington Post*, June 17, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/06/17/how-isis-persuaded-thousands-of-westerners-to-fight-its-war-of-extremism/>.

„The World Factbook,“ CIA, staženo 13. 5. 2015, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>.

Tim Lister, Raja Razeq, „Islamist rivals in Syria find a common enemy in 'crusaders' coalition,“ *CNN*, October 6, 2014, staženo 13. 5. 2015, <http://edition.cnn.com/2014/10/06/world/meast/isis-al-nusra-syria/>.

Valerie Hopkins, „Bosnia Leaders Condemn Attack on US Embassy,“ *Balkan Insight*, October 29, 2011, staženo 13. 5. 2015,
<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-react-to-friday-s-terrorist-attack-on-u-s-embassy>.

Yasir Ghazi, Tim Arango, „Iraq Fighters, Qaeda Allies, Claim Falluja as New State,“ *The New York Times*, January 3, 2014, staženo 13. 5. 2015,
<http://www.nytimes.com/2014/01/04/world/middleeast/fighting-in-falluja-and-ramadi.html>.